De Adrichemmer en Breesaper tienden

door Jan Morren

Inleiding

Tienden waren heffingen op de opbrengsten van de oogst op landbouwakkers. Een boer die land bewerkte waarop de *tiendenplicht* ruste moest per jaar een tiende deel van zijn oogst afdragen aan de persoon die over dat land het *tiendenrecht* bezat. Aanvankelijk gebeurde die afdracht in natura en sloeg de persoon die het tiendenrecht bezat de afgedragen landbouwproducten op in de zogenaamde tiendenschuur. Later gebeurde de afdracht in geld, dit naar de geschatte opbrengstwaarde van de oogst.

In de 7e eeuw werden tienden geïnd in de gebieden die de Frankische koningen of hofmeiers in bezit hadden. Een dergelijk gebied gaven zij veelal in leen aan een plaatselijke heerser die onder zijn gezag stond. De koning of hofmeier was dan de leenheer en de persoon die het leen ontving was de leenman. In latere tijd kon de leenman op zijn beurt het leen weer in onderleen uitgeven, maar alleen met toestemming van zijn leenheer. Een gebied werd in leen gegeven aan een leenman als beloning voor de diensten die een leenman verrichtte voor zijn leenheer. De leenman kon op zijn beurt in het leengebied de tienden heffen als bron van inkomsten. Ook werden dergelijke gebieden in leen gegeven of geschonken aan kerkelijke instellingen en kloosters. Met het heffen van de tienden konden zij het onderhoud van de gebouwen en de leeftocht van de kerkelijke leiders en de kloosterlingen in dit gebied financieren.

Dit zal ook gebeurd zijn bij de Adrichemmertienden.[1] Vermoedelijk zijn de Adrichemmer tienden de oudste tiendenheffingen in Velsen. De Breesaper tienden zijn voor zover we kunnen nagaan een latere afscheiding van de Adrichemmer tienden; hierop kom ik later terug.

De schenking

We gaan terug naar de 7e eeuw waarin de zendeling Willibrord in 657 of 658 werd geboren. Hij werd voor zijn missiewerk opgeleid in het klooster Ripon door bisschop-abt Wilfrid die al eerder voor missiewerk in Utrecht was geweest.

Het klooster Ripon lag in de gelijknamige stad in het graafschap North Yorkshire in Engeland. Nog altijd staat daar de Romaans-gotische kathedraal uit 1154-1520, waarin de crypte is te vinden van Sint Wilfrid, die rond 699 het klooster stichtte.

Nadat Wilfrid uit Ripon was verdreven verhuisde Willibrord in 678 naar het klooster Rathmelsigi te Mellifont in Ierland. Vandaar werd hij in 690 naar het vasteland van Europa gestuurd om missiewerk te verrichten onder de Germaanse stammen. Kort voordat hij naar het vasteland vertrok was de Friese koning Radbod door de Frankische heerser Pippijn II uit het gebied van de Friezen verdreven. Pippijn bevorderde dat Willibrord in 692 naar Rome kon reizen om daar uit handen van Paus Sergius I een missieopdracht in ontvangst te nemen. Deze opdracht was de bekering van de Friezen tot het Christelijke geloof. Onder bescherming van Pippijn kon Willibrord zijn missiewerk onder de Friezen verrichten. Willibrord werd in 695 door paus Sergius I gewijd tot aartsbisschop van de Friezen. In 697 of 698 kreeg Willibrord het klooster Echternach met een of meer kerken in Luxemburg ten geschenke van de moeder-overste in het klooster Oeren in België. Tussen 704 en 706 schonk Willibrord zijn eigendomsrechten op het klooster en de bijbehorende bezittingen aan Pippijn II.

Willibrord kreeg in de periode 720-739 van Karel Martel, de opvolger en onwettige zoon van Pippijn II, de villa Adrichem ten geschenke. De villa lag in Fresia (Friesland) in de gouw Kinheim (later *Kennemerland*) aan de stroom Velisena. Aan de andere kant strekte zich de zee uit.

---

1 Koene Bert, Morren Jan en Schweitzer Fred, *Midden-Kennmerland in de Vroege en Hoge Middeleeuwen*, Hilversum 2003 p. 51, 52, 68 en 69. *In het vervolg genoemd: Koene Bert.*
Microsoft Encarta Encyclopedie Winkler Prins 1993-2002, Het tiendrecht, p. 1. *In het vervolg genoemd: Microsoft Encarta Encyclopedie.*
Numan A.M., *Noord-Hollandse kerken en kapellen in de Middeleeuwen ca. 720-1200*, Zutphen 2005, p. 19 en 20.

Met de stroom Velisena zal de rivier bedoeld zijn die wij nu kennen onder de naam *het Oer IJ,* die ten oosten van Velsen stroomde. Uit deze beschrijving kunnen we opmaken dat de villa Adrichem lag in het gebied van de smalle landengte Holland op zijn Smalst tussen het huidige Beverwijk en Velsen. Hier ligt ook het ons later bekende gebied waar de Adrichemmer tienden werden geheven.

Ten tweede kreeg Willibrord de kerk in de villa Velison (Velsen) in de gouw Kinnehem (Kinheim)van Karel Martel ten geschenke. De kerk was gewijd ter ere van de heilige apostel Paulus. Bij de kerk behoorden (of waren dienstplichtig) zeven hoeven, bouwland en het volledige tiende deel uit het bos. Naar aangenomen wordt was de kerk in Velsen kort na 720 of 721 gesticht door de bekende evangelist Bonifatius.

Bonifatius ondersteunde Willibrord bij zijn missiewerk in het gebied van de Friezen. Karel Martel zal de kerkheer zijn geweest van de kerk in Velsen omdat hij de kerk aan Willibrord schonk. We kunnen ervan uitgaan dat de instandhouding van de kerk in Velsen gefinancierd werd uit de opbrengsten die kwamen uit de meegeschonken hoeven, bouwland, bos en de villa Adrichem.

Een villa, ook wel een hof of een curtis genoemd, vormde in de Frankische tijd een economische eenheid, een centrum van agrarische aard. Maar de villa had ook een militair karakter. De kern werd gevormd door een herenhof, dat evenals de omliggende dienstgebouwen en voorraadschuren uit hout was opgetrokken. Het geheel kon omringd zijn door een palisadeversterking. Daarin konden omwonenden in tijden van gevaar hun toevlucht zoeken en zich verdedigen tegen vijandelijke aanvallen. Om de hof lagen in de omgeving de hoeven van de boeren die dienstig waren aan de leenman die de villa in leen had. Bij het overlijden van Willebrord in 739 kwamen de kerk in Velsen en Adrichem per testament toe aan het klooster in Echternach.[2]

Afbeelding 1

Impressie van een deel van het gebied Kinheim met daarin Adrichem, Velsen, andere belangrijke plaatsen en het stroomgebied van het Velisena –nu genoemd het Oer IJ. In dikke donkere lijnen zijn ter oriëntatie de huidige spoorlijnen aangeven.

J. Morren, naar de kaart in "Het land van Hilde" Utrecht 2006 p. 21 door C. Dekkers, C. Dorren en R. van Eerden, de "Bijdrage tot de historische geografie van Kennemerland in de Middeleeuwen", Arnhem 1980 blz. 2 door J.K. de Cock en andere publicaties over het stroomgebied van het Oer IJ en de Die.

Adrichem raakt los van de kerk in Velsen

Toen volgde een periode waarin het eigendom van de Velser kerk en Adrichem onduidelijk is. In 768 werden Karel de Grote samen met zijn broer Karloman de regeerders van het Frankische rijk. Vanaf 771 werd Karel de Grote daarvan de alleenheerser. Hij organiseerde een goed geregeerd rijk. Het werd verdeeld in graafschappen of gouwen met aan het hoofd een graaf. Karel de Grote bleef tot aan zijn dood in 814 aan de regering. Na zijn dood raakte het Frankische rijk verdeeld en verslapte het centraal gezag. Rond 834 begon er een periode waarin de Noormannen grote rooftochten organiseerden waarbij ook Kinheim werd getroffen. Tijdens deze periode verwierven de Noormannen zoveel macht over het kustgebied dat de Frankische heersers tussen 850 en 880 de Noormannen-aanvoeder Rorik het grootste gedeelte van Friesland in leen gaven. Rorik werd opgevolgd door Godfried. Aan hem werden in 882 door de Frankische Keizer de graafschappen en beneficia in leen gegeven die Rorik in Kinnin (Kinheim) in bezit had gehad. Maar het geduld van de Franken werd door Godfried te veel op de proef gesteld omdat hij andere groepen Vikingen er niet van weerhield strooptochten te houden in het Frankische achterland. In 855 werd Godfried in een hinderlaag gelokt en met een groot aantal van zijn strijders bij Lobith om het leven gebracht. Hierbij speelde graaf Gerulf een belangrijke rol.

Hierna kwamen de overheersing en de invallen van de Noormannen snel tot een einde. Als beloning ontving Graaf Gerulf van Karel de Dikke, de koning van het Oost-Frankische rijk, gebieden rond Tiel en de monding van de Oude Rijn bij het latere Katwijk in volle eigendom. Daaruit ontstond het graafschap Holland dat onder de Frankische heersers geleid werd door graven, afkomstig uit het nageslacht van Gerulf.

De naam Velsen was intussen in de tiende eeuw van Felison veranderd naar Vellesan en in de elfde eeuw naar Velesan.[3] De naam Adrichem komt in die periode nog eenmaal voor in een omschrijving van de schenking aan Willibrord door abt Tiofriediet, die abt was van Echternach (1083 tot 1110) en eenmaal in een andere omschrijving van de schenking in de zelfde periode.

De schenking bleef niet in het bezit van het klooster, maar van Graaf Diederik III van Holland (933-1039), naast de kerken met hun toebehoren die ooit aan Willibrord waren geschonken. Daarna

2 Microsoft Encarta Encyclopedie, Ripon blz 1, Willibrord blz. 1, Pippijn blz. 1 en 2. Koene Bert, p. 54 t/m 74.

3 Jansma Klaas en Schoor Meindert, *Onze vaderlandse geschiedenis*, Lisse 1991, p. 37 t/m 47. Scholten H.J.J, *Uit het verleden van Midden Kennemerland*, Arnhem 1968, p. 18 en 21.

kwamen, krachtens een synodaal besluit, deze kerken in bezit van de bisschop van Utrecht. Maar ondanks dit besluit werd over het eigendom van de kerk in Velsen en andere kerken met hun toebehoren nog lange tijd getwist tussen de abt van het klooster Echternach, de graven van Holland en de bisschop van Utrecht. In 1156 werd het conflict bijgelegd en stond de toenmalig abt van Echternach, abt Gerard, de rechten op enige kerken met hun toebehoren af aan graaf Diederik VI (1121-1157), zijn vrouw Sophia en hun zoon Floris III. In ruil hiervoor kregen zij land op Schouwen in Zeeland. Hiermee waren de kerk in Velsen en de vila Adrichem in bezit gebleven van de graaf van Holland.[4]

De grote landschapsverandering in Adrichem

Adrichem lag aanvankelijk op de zogenaamde Oude Duinen, een landschap bestaande uit zandruggen die afgewisseld werden door moeras, veen, water en bos. Op de zandruggen waren kleine akkers aangelegd en kwamen nederzettingen voor. Na een bevolkingsafname nam de bevolking weer toe en werd de bewoningsdruk op de oude duinen te groot. Men week uit naar de veengebieden ten oosten van de Oude Duinen. Rond 1000 na Christus kwam er een ontginning op gang van het klei- en veengebied en werd het gebied van Noord-Holland geleidelijkaan ontbost. De ontginning ging gepaard met het graven van sloten om het gebied te ontwateren.

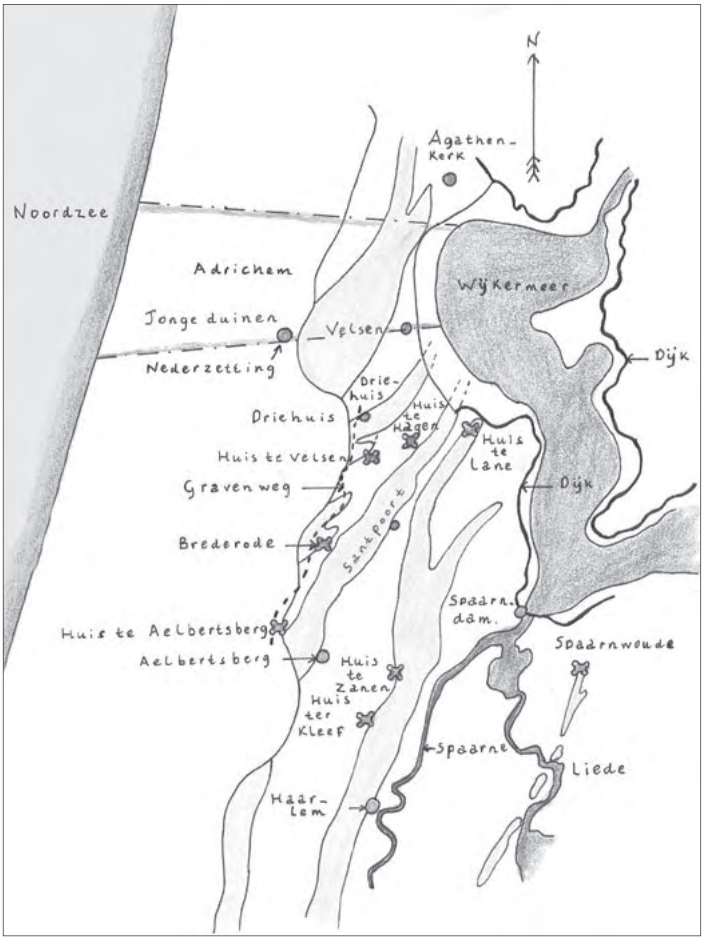

Afbeelding 2

Impressie van gebied rond Velsen in 15e eeuw, met daarin onder meer aangegeven Adrichem met zijn ondergestoven nederzetting. J. Morren, naar de losse archeologische kaart in "Getekend land" Alkmaar 1987, door H. Lambooij en andere kaarten uit de 16e en 17e eeuw.

Zo ook ten oosten van de rivier de Velisena (Oer-IJ) bij Velsen. De ontginning veroorzaakte een daling van het maaiveld door klink, verdroging en oxidatie. Vanaf ongeveer 800 voor Christus was er een transgressiefase die de naam Duinkerken III kreeg. De stijging van de zeewaterspiegel en zware stormen hadden al vanuit de Waddenzee een opening gevormd naar het Almere. De verdere stijging van het zeewater en de zware stormen in de transgressiefase gaven, samen met de maaiveldddaling, de zee de kans om van uit deze opening het land binnen te dringen. Hierdoor ontstonden de Zuiderzee en verschillende meren. Maar ook de rivier de Velisena werd vergroot door overstromingen en afspoeling van de oevers in perioden met langdurige regenval. Hierdoor ontstonden het IJ en het Wijkermeer ten oosten van Adrichem en Velsen.

Door de stijging van de zeewaterspiegel werd de kustlijn teruggedrongen en daarmee werd het kustprofiel steiler. Vooral bij stormen werd hierdoor de golfslag aan de kust sterker en werden grote hoeveelheden zand op de kust geworpen dat in droge perioden over de jonge duinen stoof.

Een tweede oorzaak was de ontbossing van de Oude Duinen door ontginning. Hierdoor kreeg de zand-ondergrond de kans om te verstuiven. De Oude Duinen werden vanaf circa de negende eeuw ondergestoven door grote hoeveelheden zand en zo ontstonden de veel hogere zogenaamde Jonge Duinen. Dit stuiven wordt in een schriftelijke bron al vermeld in 985.

In het westelijk deel van Adrichem ontstond in de Jonge Duinen een natte duinvallei die later de naam *Breesaap* kreeg. Deze naam zal ontleend zijn aan brede sapige (natte) vlakte. De bewoners van het westelijk deel van Adrichem werden verdreven door het stuifzand. Zij hadden toen nog niet het inzicht om dit stuifzand op afdoende wijze vast te leggen. Toen de Breesaap gevormd was en de bewoners enig inzicht kregen in het vastleggen van stuifzand keerden latere generaties terug naar het westelijk deel van Adrichem. De eerste ontginningen in de Breesaap vonden plaats in de 15e eeuw.

Aan het einde van de Middeleeuwen hadden het kustlandschap en daarmee ook Adrichem grote veranderingen ondergaan. In het westen lagen nu de jonge duinen met daarin de duinvallei De Breesaap en in het oosten, op de plaats van de voormalige rivier de Velisena, het veel bredere Wijkermeer. Tussen de Breesaap en Adrichem lag een smalle strook van jonge duinen die de Aercummerduijnen (Adrichemmerduinen) werden genoemd.

4 Boer D.E.H. de en Cordfunke E.H.P., *Graven van Holland*, Zutphen 1995, p. 26 t.m 51.
Kruisheer J.G., *Oorkonden en de Kanselarij van de Graven van Holland tot 1299*, 's-Gravenhage-Haarlem 1971, deel I, p. 7, 156, 164, 162, 168 en 489.
NHA. Toegang 356.1, tweede stuk regestenlijst, 889-1436 nr. 13, Meilink Dr. Het archief van de Abdij van Egmond.

Het gehele proces van de landschapsverandering is hier eenvoudig omschreven. Wie meer wil weten over het ontstaan van de Breesaap en de landschapsveranderingen verwijs ik naar A.P. Pruisers et al, "*De geologische en landschappelijke ontwikkeling van het Breesaapduingebied*" in het tijdschrift Holland en de andere bronnen die gebruikt zijn voor dit hoofdstuk.[5]

Waar lag het oude Adrichem?

Al lange tijd is er een discussie over de ligging van het oude Adrichem. Door het jarenlange onderzoek naar de geschiedenis van Kastelen en buitenplaatsen in Velsen kreeg ik bij het doornemen van de transportakten en kaarten uit de 16e en 17e eeuw enig inzicht in het wegenpatroon en in de oude namen van de wegen in Velsen. Daarbij heb ik samen met Bert Koene en fred Schweitzer de eerste aanwijzingen gevonden over de ligging van Adrichem. In de doorgenomen akten komen de namen voor van wegen waarin de naam *Adrichem* of *Aercum* zijn opgenomen. De meeste van deze wegen bestaan nog steeds, alleen hebben zij in het verleden een andere naam gekregen:

- De Aercummerbuerwech, die deels bestaat uit de huidige Velserduinweg en Frans Naereboutstraat in IJmuiden en een deel van de Schulpweg in Velsen-Noord die aansloot op de Beecsanghlaan. Het deel van de Schulpweg is in de 20e eeuw opgeheven.
- De Aercummerwech, deze weg is verdwenen in de 18e eeuw bij de aanleg van het Overbos van het buiten Watervliet dat ligt ten westen van de huidige Grote Hout- of Koningsweg in Velsen-Noord.
- De Aercummerkerckwech, dit is nu de huidige Stationsweg in Velsen-Zuid.
- De Aercummerhoijwech, dit is nu de Bosweg in Velsen-Zuid en Driehuis.[6]

Het resultaat heb ik samen met Bert Koene en Fred Schweitzer uitgewerkt en gepubliceerd in het boek *Midden Kennemerland in de Vroege en Hoge Middeleeuwen*.

Het valt op dat de wegen samenkomen in het gebied van het huidige IJmuiden nabij de huidige watertoren aan de Evertsenstraat. Deze watertoren staat op een restant van het Aercummerduijn. Nabij deze samenkomst van wegen kan de villa Adrichem hebben gelegen. De Aericummerbuerwech en de Aericummerwech lopen in de richting van Beverwijk en zal de verbindingsweg zijn geweest naar Beverwijk, van oudsher *Agathenkerk* geheten. Over de Aercummerkerckwech gingen de bewoners van Adrichem naar de kerk in het dorp Velsen. En over de Aercummerhoijwech vervoerden de boeren die woonden in Adrichem het hooi dat zij oogstten van de weilanden in de Velserbroekpolder naar hun boerderijen in Adrichem. De weiden in het gebied van Adrichem lagen in een zandig gebied en zullen niet talrijk geweest zijn. Hier kon onvoldoende hooi geproduceerd worden om de veestapel in de winterperiode van voldoende hooi te voorzien.[7] We mogen aannemen dat in het gebied van Adrichem overwegend akkers lagen waarvan de opbrengst belast werd met de tienden.

De tweede aanwijzing is de volgende;

indien de villa Adrichem lag ter hoogte van de Watertoren zullen de bewoners tijdens de vorming van de Jonge Duinen door het stuifzand zijn verdreven naar het oosten. Even meer naar het oosten konden zij standhouden door het vastleggen van het stuifzand.

Op kaarten uit de 17e-, 18e- en 19e eeuw is duidelijk te zien dat ter hoogte van het latere IJmuiden de duinrand veel meer naar het westen ligt dan ter hoogte van Driehuis, Santpoort en Beverwijk. Op deze kaarten ligt bij deze inham in de duinen een concentratie van boerderijen en woningen. We mogen er van uitgaan dat daar de opvolger ligt van het oude villa Adrichem.

De derde aanwijzing werd gevonden bij de vervanging van de riolering onder de Wijk aan Zeeërweg in 2003 en 2004. Daarbij deed Wim Bosman, gemeentearcheoloog van Velsen, geo-archeologisch onderzoek. Enkele leden van de Archeologische Werkgroep Velsen hielpen hem daarbij. Geologische waarnemingen brachten Bosman tot de hypothese dat vooral de hogere, bewoonbare delen van het toenmalige landschap ter hoogte van de villa Adrichem zijn weggestoven en dat het gebied aanslui-

Afbeelding 3

De watertoren in IJmuiden op een restant van het voormalige Aericommerduijn of Adrichemmerduin, gezien vanaf de Wijk aan Zeeërweg.
Foto J. Morren, 2004.

5 Es W.A. van, Sarfatij H., Woltering P.J., *Archeologie in Nederland*, Amsterdam 1988 p. 19 en 90 t/m 97.
Lambooy Herman, *Getekend land*, Alkmaar 1987, p. 33 t/m 55.
Roos Rolf, *Bewogen kustlandschap*, Haarlem 1995, p. 14 t/m 35.
Pruisers A.P., Vos H.H. de, Valk L. van der, *De geologische en landschappelijke ontwikkeling van het Breesaap duingebied*, Tijdschrift Holland, p. 118 t/m 128. *In het vervolg genoemd: Pruisers A.P.*

6 NHA. ORA. Velsen, akten uit de 16e, 17e en 18e eeuw.

7 Bert Koene, p. 68 t/m 75.

Afbeelding 4
In deze kaart zijn in donkere kleur de drie wegen weergegeven waarin de naam Adrichem is opgenomen.
J. Morren, naar de kaart van de Adrichemmer tiend uit 1612, de kaart van "'t Hoogh-Heemraetschap van de Uytwaterende Sluysen" uit 1683 en beschrijvingen in transportakten uit de 16e en 17e eeuw.

tend in beslag werd genomen door de uit het westen oprukkende Jonge Duinen. Het gaat in principe om een natuurlijk proces, maar in de hypothese wordt ervan uitgegaan dat de invloed van de mens op het plantendek een belangrijke rol speelde.

De bewoners van de 'de villa' zijn hoe dan ook onder invloed van de wind verdreven naar andere woonlocaties. Voor de hand ligt een meer oostelijke vestigingsplaats op het in bezit zijnde, dan wel in gebruik zijnde land. Toch is het volgens Bosman heel aannemelijk dat ook aan de loefzijde -dus ten westen- van de oprukkende duingordel een nieuwe start is gemaakt. Dit is des te waarschijnlijker gezien het ter plaatse ontstaan, en bovenal gehandhaafd blijven van Nederlands grootste duinvallei De Breesaap. Bovendien wordt in het boek van Koene e.a. aangetoond dat deze vallei in de vroege 15e eeuw, wat betreft de belastingplicht, tot Adrichem werd gerekend. Enkele honderden meters ten oosten van de watertoren werden bij het onderzoek langs de Wijk aan Zeeërweg sporen gevonden van een nederzetting, die gedateerd kunnen worden rond 1250. De bewoners die zich hier vestigden kunnen afkomstig zijn uit villa Adrichem. Zij hebben hier dan stand gehouden tegen het stuivende zand, dat zij vastlegden door middel van beplanting en/of door afdekking met schelpen.[8]

Een vierde aanwijzing is het feit dat in 1448 de boeren in de Breesaap protesteerden tegen het afdragen van Adrichemmertienden aan het klooster van Sint Jan te Haarlem. Zij gingen ervan uit dat zij geen Adrichemmertienden hoefden af te dragen over het gezaaide gewas "*in die Breedezaep, inden ban van Velsen ende in Adrichemmer tiende gelegen*". Maar de commandeur van het klooster eiste toch dat zij de tienden zouden afdragen. Het klooster zal deze eis gesteld hebben op basis van akten in het Grafelijk leenregister, waarin gesteld wordt dat het gebied van de Breesaap oorspronkelijk tot het gebied van Adrichem behoorde.

De boeren uit de Breesaap werden uitgenodigd om in Den Haag voor de Raad van Holland te verschijnen en uit te leggen waarom zij de Adrichemmertiende niet zouden hoeven afdragen. De

8 Bosman W, Gemeente archeoloog Velsen, informatie.

Afbeelding 5
De Trapjesberg in het Adrichemmerduin ten noorden van IJmuiden bij de hofstede Velserbos rond 1900.
Foto Noordhollands Archief, Kennemer Atlas.

bode die dit bericht aan de boeren overbracht kreeg als antwoord dat zij tienden op de houtopbrengst afdroegen aan de Heer van Brederode, maar dat die ze die tienden voor het jaar 1448 had kwijtgescholden en zij waren nu wel bereid om de tienden aan de commandeur van het klooster af te dragen. Na dit bericht kwamen de boeren niet naar Den Haag om uitleg te geven. Daarop werden zij voor een tweede maal uitgenodigd om naar Den Haag komen en te verschijnen voor de Raad van Holland. Een bode bracht hen dit bericht over, maar of zij voor het hof verschenen of over een uiteindelijke beslissing van de Raad is tot nu toe niets gevonden in de archieven. Ook is het niet duidelijk of de heer van Brederode in de opvolgende jaren de tienden op het hout weer is gaan innen.[9]

Uit de beschikbare gegevens kan afgeleid worden wat zich voorgedaan heeft en waarom de heer van Brederode de houttienden in de Breesaap wilde innen. Mogelijk baseerde hij zich op het feit dat de duinen aan hem in leen waren gegeven en dat hieronder ook de Breesaap met zijn tienden begrepen was. Maar uit meerdere gegevens is af te leiden dat het grondbezit en de tienden door de graaf van elkaar gescheiden zijn. Hierop kom ik later terug.

Zoals eerder vermeld bestond de Breesaper vlakte nog niet ten tijde dat Willibrord Adrichem ten geschenke kreeg. Door de vorming van de zogenaamde Jonge Duinen ontstond er in het westelijk deel van Adrichem een geheel ander landschap. In dit jonge duinlandschap ontstond de Breesaap die in de eerste helft van de 15e eeuw voor een deel ontgonnen werd. De heer van Brederode, die het grondgebied van de Breesaap in leen uitgaf, ging uit van de situatie zoals hij die in zijn tijd kende. Het innen van de tienden in het gebied van Adrichem was toen voor het grootste deel in leen gegeven aan het Klooster van Sint Jan. De Breesaep werd door de jonge duinrand de Aericommerduijnen gescheiden van het Adrichemmer gebied. Dus de heer van Brederode, maar ook de boeren in de Breesaap, gingen ervan uit dat de Breesaep niet bij Adrichem behoorde.

Uiteindelijk kon de commandeur van het klooster op basis van registratie van het leen in het leenregister aantonen dat dit gebied ooit tot Adrichem behoorde. Hij stelde dat de Breesapertienden behoorden aan het klooster krachtens het recht, voortkomende uit de gift van de Adrichemmertienden. Dit zal er toe geleid hebben dat Rijnold, de heer van Brederode, in 1450 verklaarde dat hij geloofde dat de tienden in de Breesaap in leen toebehoorden aan commandeur Gerijt van Schoten. De zaak werd onderzocht door Rijnold of Reynout III, de heer van Brederode, Vianen, Ameyden en burggraaf van Utrecht. Rijnold nam de tienden in de Breesaap in erfpacht van de commandeur.[10] De commandeur van het klooster zal hier geen bezwaar tegen gehad hebben; hij inde per jaar een vast bedrag en de boeren betaalden de tienden aan de heer van Brederode, maar dan onder de naam Breesaepertienden.

Afbeelding 6
De in 1317 gebouwde kloosterkerk van de Comanderij van Sint Jan aan de Jansstraat in Haarlem, het restant van het in het in 1310 gestichte klooster.
Foto: J. Morren 2007.

9 NHA. Stads/klooster Archief Haarlem voor 1581, kast 32-134.14.1.
10 Koene Bert, p. 132.
NHA. Klooster Archief Haarlem, inv. nr. 927.

Zo zijn er dus vier aanwijzingen waaruit blijkt waar Adrichem lag.

Of dit oude Adrichem even groot is als het gezamenlijk gebied van de Adrichemmer en Breesapertienden dat wij kennen uit latere tijd is nog niet vast te stellen. Het is mogelijk dat het gebied Adrichem oorspronkelijk net zo groot was als het gehele gebied van Velsen. In Velsen kende men later ook de Vlas-, Arengeester-, Smalgeester-, Hogegeester-, Ticht-, Brederoder- en Hofgeester tienden. Mogelijk zijn die door de graven van Holland afgescheiden van de Adrichemmer tienden en apart in leen gegeven, maar hierover zijn tot nu toe geen aanwijzingen gevonden in de archieven.

De Adrichemmer tienden

Zoals eerder vermeld waren de kerk en Adrichem in bezit gekomen van de graaf van Holland. Hij ging Adrichem in delen in leen uitgeven, los van de kerk in Velsen. De eerste gegevens die hierover tot nu toe bekend zijn dateren uit het jaar 1391. Toen werd Jan van Schoten door de graaf beleend met 1/6 deel van de tienden van Adrichem. Een ander zesde deel was in bezit van Gijsbrecht van Nijenrode.[11] Jan van Schoten kwam mogelijk voort uit de stam Brederode.

Willem van Brederode, de tweede heer van Brederode, heeft een zoon, Floretius de Schoten, die zich later Van Adrichem is gaan noemen. Mogelijk is hij beleend met het grondgebied Adrichem en is hij zich daarom van Adrichem gaan noemen. Floretius overleed in 1327. Hij liet vier zonen na waarvan er twee de naam van Schoten droegen. Van deze twee is er één –Wilhelmus– getrouwd, met ene Wolki. Van hen is verder niets bekend, maar mogelijk is Jan van Schoten een zoon van deze Wilhelmus.[12]

Zijn zesde deel van de Adrichemmer tienden was afkomstig uit de leenkamer van de heren van Haamstede uit Zeeland, een bastaardgeslacht van de graven van Holland.[13] Gijsbrecht van Nijenrode was naast het 1/6 deel van de Adrichemmer tienden ook beleend met het kasteel Nijenrode bij Breukelen en het kasteel Huis te Velsen dat lag tussen Driehuis en Santpoort. Gijsbrecht was afkomstig uit het geslacht Ruwiel.[14]

Ook het 1/6 deel van Gijsbrecht zal afkomstig zijn uit het huis Haemstede en wel op de volgende manier; Nicolaas II Persijn, heer van Waterland, werd in 1290 door graaf Floris V met het Huis te Velsen beleend. Nicolaas overleed in 1304. Het huis te Velsen ging in leen over naar zijn zoon Jan III en deze noemde zich ook heer van Velsen. Hij trouwde met Jutte van Brederode. Jan had geen zoons en verkreeg in 1331 het erfrecht voor zijn dochters. Jutte is een dochter van Dirk II van Brederode en Maria van der Lecke. Jutte overleed in 1346 en Jan in 1353. Zijn dochter Catharina Persijn, vrouwe van Waterland, erfde het huis te Velsen. Zij werd hiermee in 1354 beleend door Graaf Willem V. Zij was getrouwd met de edelman Willem van Wezemale. Uit dit huwelijk kwamen geen kinderen voort.

Na het overlijden van Catharina streden haar erfgenamen om de erfenis. Dit waren enerzijds jonkvrouw Goede van Bergen die getrouwd was met Floris van Haemstede. Zij is de dochter van Jan van Bergen uit het geslacht van Haarlem en Maria of Jutte Persijn. De laatste was een dochter van Jan III Persijn en Jutte van Brederode. Jan was ca. 1318 overleden. Anderzijds was dit Gijsbrecht van Nijenrode, de zoon van Gerard Splinter van Nijenrode en Maria Persijn van Velsen die ook een dochter is van Jan III Persijn.

Uiteindelijk kwam er een regeling. Floris II van Haemstede, de zoon van jonkvrouw Goede van Bergen, kreeg de helft van het Huis te Velsen in bezit. Gijsbrecht van Nijenrode kreeg de andere helft. In 1391 verkocht Floris II zijn helft aan Gijsbrecht waardoor Gijsbrecht uiteindelijk het gehele Huis te Velsen in bezit kreeg.

Uit het voorgaande is af te leiden dat het 1/6 deel mogelijk afkomstig was van Floris II van Haemstede en via de genoemde regeling en verkoop toegekomen is aan Gijsbrecht van Nijenrode omdat in de akte van 1391 wordt vermeld dat bij de verkoop alle "*manscip* (leenplicht) *ende ghiften van kercken ende van cappelrien die tot dien voerssijde huse behoeren*".[15]

---

11 Brakke J.H., *Repertorium op de lenen van Hodenpijl*, Ons Voorgeslacht no. 138, 20e jaargang 1965, p. 253. *In het vervolg genoemd Hoek C.*

12 Dek A.W.E. Dr., *Genealogie der Heren van Brederode*, Jaarboek van het Centraal bureau voor Genealogie, deel XII 1959, p. 105 t/m 109. *In het vervolg genoemd: Dek A.W.E.*

13 NHA. Klooster Archief Haarlem, inv. nr. 5 deel 2, etiket 5-2 nr. 319-785 fo. 178v nr. 405.

14 Olde Meierink B. Drs. etal, *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht* 1995, p. 341.

15 NHA. Leen en Registerkamer van Holland, toegangs nr. 1, Open brieven van Albrecht 1391-1402, inv. nr. 16 fo. 22r, inv. nr. 17 fo. 493 en inv. nr. 113 fo. 158.
Hoek C. p. 222.
Groesbeek J.W. Mr., *Middeleeuwese kastelen van Noord-Holland*, Haarlem 1981 p. 81 t/m 86. *In het vervolg genoemd: Groesbeek J.W.*

Afbeelding 7
De ruïne van Huis te Velsen gezien vanuit het oosten. Op de achtergrond de jonge duinen ten zuiden van Driehuis. H. Tavenier, ca. 1750. Deze afbeelding moet getekend zijn naar een oudere afbeelding uit de 16e eeuw. Foto Noordhollands Archief, Kennemer Atlas.

Nu komen we bij een belangrijke eigenaar van de Adrichemmertienden. Dat is het Convent van Sint Jan dat in 1447 het 4/6 deel van de tiende ten geschenke krijgt van graaf Phillips van Bourgondië. Daarbij krijgen zij ook de kosterij van Beverwijk. Zij krijgen dit in ruil voor minder lucratieve heergewaden. Het klooster is gehuisvest in een klooster aan de Janstraat in Haarlem. Van dit klooster is de kerk bewaard gebleven. Hierin is nu een deel van het Noordhollands Archief gehuisvest.

Het klooster was gesticht door de orde van de Johannieters. In 1310 schonk Gerard van Thetrode, die kanunnik was van Sint Marie te Utrecht, zijn huizen, erf en grond in Haarlem en zijn land te Monster aan de landcommandeur van de Johannieters in Utrecht. Dit om in Haarlem een klooster op te kunnen richten.[16] Er volgden nog meer schenkingen en ondersteuning.

Er komt uiteindelijk nog een deel van de tienden in bezit van het klooster. Hiervoor volgen we de eerder genoemde Jan van Schoten. Zijn 1/6 deel gaat over naar een familielid genaamd Belije Hoegstraets, die in 1438 overleed. Het 1/6 deel ging over naar haar dochter Machteld Dirc Hoegstraetsdochter. Machteld overleed in 1440 waarna het 1/6 deel overging naar haar neef Willem van Schoten. Hij kreeg het 1/6 deel in 1449 in vrij eigen, wat wil zeggen dat hij er vrij over kon beschikken. Hij kreeg dit deel ten geschenke op verzoek van jonkvrouw Margarteha Willemsdochter, de zuster van Florens van Haemstede, de leenheer. Zij verbleef als geestelijk zuster in het Sint Michielsklooster te Haarlem en had dit verzoek gericht aan haar broer vanwege de armoede waarin Willem verkeerde. Nog in het zelfde jaar verkocht Willem zijn 1/6 deel aan Gerrit van Schoten die commandeur was van het klooster Sint Jan in Haarlem. Uit de akten blijkt dat het ging om korentienden die afkomstig waren van de graaf van Holland. Het klooster had al een 4/6 deel van de trienden in leen en hun commandeur verkreeg het 1/6 deel. Totaal dus het 5/6 deel van de tienden.

We komen terug op de Breesaper tienden.

Zoals eerder vermeld nam Reijnolt, de heer van Brederode, de tienden in pacht van de heer Gerijt van Schoten, commandeur van de orde van Sint Jan te Haarlem, als de Breesaper tienden. Reijnold betaalde voor de tienden in erfpacht een jaarlijkse rente van 3 Engelse nobels. Hoe lang de heren van Brederode deze tienden pachtten is niet te achterhalen. Wel weten we dat de Breesaper tienden vanaf 1573 weer werden verpacht door de commandeur. In de voorwaarden van de verpachting van de Breesaper- en Adrichemmer tienden werd vermeld dat er borgen moesten zijn voor de pachters. In 1607 werden de Breesaper tienden door commandeur Van der Goude voor 45 gulden verpacht aan Pieter Corneliszoon die woonde in de Breesaap.[17]

---

16 Copray Marjan, *De bezittingen van de commanderij van Sint Jan te Haarlem*, Amsterdam 1976. *In het vervolg genoemd: Copray Marjan*.

17 Hoek C., p. 253.
NHA. Stads/ Klooster Archief Haarlem, kast 32-134.14.1., 32-134.14.VIII, 32-137.20.y en inv. nr. 5 deel 2 etiket 5-2 nr. 319-785 nr. 400 fo. 177v en nr. 403 fo. 178

Nu volgen we het 1/6 deel dat in leen was gegeven aan Gijsbrecht van Nijenrode. Dit 1/6 deel ging mee met het leen van het Huis te Velsen. Gijsbrecht gaf het Huis te Velsen in 1391 in leen aan zijn jongste zoon Jan van Nijenrode. Deze trouwde in het zelfde jaar met Margaretha van Mijnden. Zij gingen wonen op Huis te Velsen. Na het overlijden van Jan in 1454 kwam het huis via opvolgende erven in 1540 in bezit van Frans van Nijenrode, die in 1542 officieel werd beleend met het Huis te Velsen. Hij was getrouwd met Johanna van Zuijlen van de Haar en had één dochter die trouwde met Jan van der Does, heer van Noordwijk, die in 1550 overleed.[18] Na het overlijden van Frans van Nijenrode in 1560 ging het Huis te Velsen met toebehoren –waaronder het 1/6 deel van de tienden– over naar zijn kleinzoon, jonge Jan van der Does heer van Noordwijk. In de belastingkohieren van Velsen wordt het volgende vermeld:

-1557, Cornelis Janssoon gebruikt (huurt of pacht) van Frans van Nijenrode het Huis te Velsen met 7 morgen weiland en het gerechte zesde deel van de Aercomertiende.
-1561, Cornelis Janszoon gebruikt het Huis te Velsen met 7 morgen weiland en het rechte zesde deel van de Aercomertiende.
-1570, Simon Simonszoons t Huis te Velsen, 8 morgen weiland en het zesde deel van de Arcomer tiende huurt en gebruikt van Jonge Jan van Noortwijk (Jan van der Does).
-1584, Cornelis Engelszoon gebruikt en bewoond een zate land als huisken erve en zijn toebehoren met 10 morgen wei als teelland gelegen rond het Huis te Velsen toekomende aan de heer van Noordwijk. De tienden worden hierbij niet meer genoemd.

Ook wordt nog het volgende vermeld:
Thienden binnen de banne van Velsen behoeren ende toecomende die commandeur tot Haerlem geheten die Aercomer. vijf delen. Met noch een deel toecomende die heere van Noortijck. (Jan van der Does).[19]

Jan van der Does was getrouwd met Elisabeth van Zuijlen van de Haer. In de tachtigjarige oorlog hielp hij bij het met succes verdedigen van Leiden tegen de Spanjaarden. Na het ontzet van Leiden nam hij deel aan de stichting van de Universiteit van Leiden. Ook staatkundig was hij aktief. Op 12 oktober 1604 overleed hij in Den Haag aan de Pest.

Zijn dochter Anna van der Does erfde het huis te Velsen met de tienden. Zij was getrouwd met Casper van Ewsum, heer van Nienoord. Hij was een Fries edelman en drossaard van Coevorden. Het echtpaar woonde op het kasteel Nienoord bij Midwolda in Groningen. Hij vocht aan de zijde van de Oranjes tegen de Spanjaarden en werd in 1588 door de Spanjaarden gevangen genomen. Daarna zat hij enkele maanden gevangen op het kasteel te Coevorden in Drente. Door voorspraak van zijn neven, die aan Spaanse zijde vochten, kwam hij weer vrij. Daarna bleef hij zeer verdienstelijk strijden aan de zijde van de Oranjes.

Casper overleed in 1639. Daarna gingen het Huis te Velsen, Nienoord en de tienden over naar zijn zoon Willem, die getrouwd was met Margaretha Beata Freytag van Goedens.

Willem overleed in 1643, zijn dochter Anna van Ewsum erfde het Huis te Velsen, Nienoord en de tienden. Zij was getrouwd met Carel Hieronymus baron von Inn-und Kniphausen. Deze was lid van de staten van Groningen en vanuit deze staten lid van de Staten Generaal. Het echtpaar woonde ook op het kasteel Nienoord. Het geslacht Inn-und Kniphausen was een van de oudste en aanzienlijkste van Oost Friesland en verwant aan de Oost-Friese graven. In 1660, vier jaar voor zijn dood, verkocht hij het leen, het 1/6 deel van de Adrichemmer tienden, aan de burgemeesters van Haarlem die intussen ook in bezit waren gekomen van de rest van het leen, het 5/6 deel van deze tienden. Op dit laatste kom ik later terug.[20]

---

18 NHA. Leen en Registerkamer van Holland, toegangs nr. 1, Open brieven van Albrecht, inv. nr. 16 fo. 35r en 35v en Kennemerland inv. nr. 92 fo. 52r en 55r.

19 NHA. Belasting Kohieren van Velsen, toegangs nr. 151.1 inv. nr. A 419, A 420, A 421, A 422 en A 423.
Belasting Kohier, Ambachtsbestuur van Velsen, inv. nr. 11.

20 Groesbeek J.W., p. 84 en 85.
Vos Drs. De Nienoord, Leek 1962, p. 25.
NHA. ORA. Velsen, inv. nr. 961 fo. 244v.

We komen weer terug op het 5/6 deel van de Adrichemmmer tienden die het klooster van Sint Jan en zijn commandeur in leen hadden.[21] De commandeur van het Sint Jansklooster was als beheerder van het klooster verantwoording schuldig aan de landcommandeur in Utrecht. Tegen het einde van de 14e eeuw probeerde het klooster uit deze ondergeschikte positie te komen. Vooral de leden van de familie van Schoten speelden hierin een rol. De commandeur van het klooster, Gerijt van Schoten, overleed in 1460. In dat jaar maakte Gerrit zijn testament waarin hij vastlegde dat hij zijn vijfde deel van het 5/6 deel van de tienden vermaakte aan het klooster. Dit onder de verplichting dat voor hem eeuwigdurend een waskaars gebrand zou worden voor het Heilige Sacrament in de kerk van het klooster.

Na het overlijden van Gerrit probeerde de Utrechtse commandeur, Engelbrecht van Foreest, de Haarlemse commanderij weer onder zijn controle te krijgen. Hij benoemde een commandeur en negeerde hierbij Pieter van Schoten die door Gerrijt van Schoten als opvolger was aangewezen. Het gevolg was een jarenlang conflict, waaruit Pieter van Schoten uiteindelijk als overwinnaar tevoorschijn kwam. In 1469 onttrok de Grootmeester van de orde van de Johannieters het klooster te Haarlem aan het gezag van de Utrechtse commandeur.

Op den duur rees er binnen het klooster verzet tegen de overheersing door de Van Schotens. Tenslotte moest de opvolger van Pieter van Schoten, Nicolaus van Schoten, in 1484 aftreden en werd het bewind overgenomen door Jan Willem Jansz. Deze had zich tot taak gesteld de slechte financiële situatie waarin het klooster de voorgaande jaren was geraakt weer te herstellen.

De Adrichemmer tienden bleven in het bezit van het klooster. In een notarisakte uit 1566 is af te leiden dat er problemen zijn ontstaan bij verpachting van de tienden aan personen die buiten het tienden-gebied woonden. Deze personen mochten de tienden aan derden verpachten. Mogelijk hebben de boeren in de Breesaap problemen ondervonden bij de inning van de tienden door deze personen. Op verzoek van de commandeur en de boeren werd het volgende vastgelegd om nieuwe problemen te voorkomen:

- De commandeur zal de tiendendelen in het openbaar verpachten binnen de ban van Velsen.
- De commandeur mag de tiendendelen niet heimelijk verkopen en alleen aan personen die binnen de blokken van de tienden wonen.
- Als de commandeur de tienden bij verkoop opveilt, en als dan alsnog personen een bod doen die buiten Velsen wonen, en er zijn Adrichemmers die de tienden begeren dan zullen die voorrang hebben bij de verkoop.
- De opveiling moet ook in het openbaar geschieden.
- De boeren in het gebied van de Adrichemmer tienden zullen de tienden brengen op een behoorlijke plaats naar oude gewoonte en zonder tegenstrijd en met ondersteuning.
- Indien de commandeur zich niet aan een van de voornoemde punten houdt zijn de Adrichemmers niet verplicht de tienden te betalen.

Dit zijn de voornaamste bepalingen die de commandeur afsprak met de Adrichemmer boeren. In 1569 werden de belangrijkste van de voorgaande punten vastgelegd in de verkoopvoorwaarden van de tienden. Bovendien werd er gesteld dat er personen borg moesten staan voor de kopers. De koper diende terstond na het uitbrengen van het bod op de veiling de personen op te geven die borg stonden. Als hij dit niet kon was de commandeur gerechtigd om de tienden opnieuw in veiling te brengen.

Hoe lang de afspraak betreffende de verkoop aan de Adrichemmers zelf is nagekomen is niet na te gaan, maar in 1647 werd deze afspraak niet meer vermeld in de verkoop- of pachtvoorwaarden.

In 1570 waren er voor de vijf delen de navolgende pachters, borgen en verpachtingbedragen:

- 1ste blok: Adriaen Jansoon, schout van Wijck op Zee 40 pondt.
  Borgen: Cornelis Willemsoon Backer en Engel Cornelissoon.

- 2de blok: Adriaen Jacobsoon, schout van Wijck op Zee 36 pondt.
  Borgen: Cornelis Willemsoon Backer en Engel Cornelissoon.

- 3de blok: Semon Woutersoon 30 pondt.
  Borgen: Eelbert Engelsoon en Cornelis Woetersoon.

- 4de blok: Hendrick Engelsoon 35 pondt.
  Borgen: Eelbert Engelsoon en Aerent Engelsoon.

- 5de blok: Aelbert Engelsoon 35 pondt.
  Borgen: Simon Woetersoon en Cornelis Woetersoon.

21 NHA. Klooster Archief Haarlem, deel 2 etiket 5-2 nr. 319-785 nr. 400 fo. 177v.

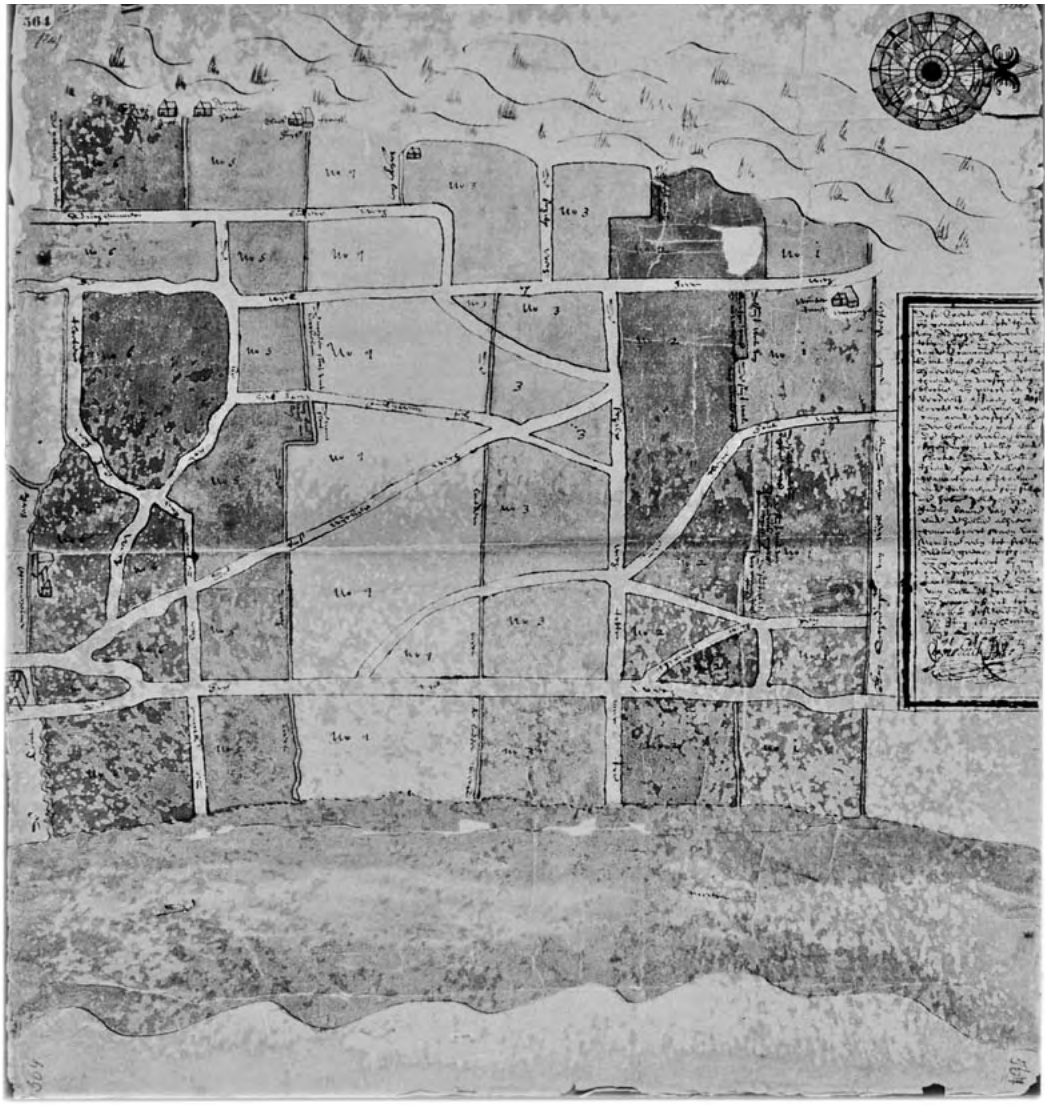

Afbeelding 8
De kaart van de "Adrichemmer tiend van de commanderije van Sint Jans Heeren tot Haerlem in verscheijdene blokken 2 juni 1612".
Noordhollands Archief, Kennemer Atlas.

In 1572, toen Haarlem de zijde van de Prins koos, moesten de broeders uit de stad vluchten. De meesten namen hun intrek in het klooster in Utrecht. Het klooster werd geplunderd en verwoest. Na de inneming door de Spanjaarden keerden de broeders terug en werd begonnen met het herstel van het klooster.

Na de victorie bij Alkmaar en het ontzet van Leiden keerden de kansen voor de Prins en kwam Haarlem weer onder het prinselijk gezag. In 1582 wilde de stad alle goederen van het klooster in beslag nemen. De Johannieters wisten dit te verhinderen, maar mochten geen nieuwe broeders meer aannemen.[22] De Adrichemmer en Breesapertienden werden toen nog steeds verpacht door het klooster. In 1607 werd de verpachting van de Breesapertienden door de commandeur Coen of Cornelis Jacopszoon van der Goude voor een jaar verkocht aan Pieter Corneliszoon die woonde in de Breesaap. Hij betaalde hiervoor 45 gulden van 40 groten Vlaams het stuk.

Het innen van de betaling voor de verpachting ging soms met problemen gepaard. In 1609 eiste de commandeur via het gerecht van Velsen dat Heijndrick Aerentdochter Brouwer uit Velsen nog 75 carolus gulden en 12 stuivers zou betalen voor het tweede en derde blok van de Adrichemmer tienden. Uit de stukken blijkt dat de tienden nog steeds per jaar bij openbare inschrijving werden verpacht en dat de tienden op de oogst werden geïnd door de pachter.[23]

In 1625 overleed Andries van Souwen, de laatste commandeur, waarna alle bezittingen van de comanderij naar de stad Haarlem gingen. Zo ook het 5/6 deel van de Adrichemmer tienden en de Breesaper tienden in Velsen. Voor het beheer van de goederen wordt apart een beheer kantoor opgericht, "het geestelijk comptoir van Sint-Jan". De orde legt zich niet neer bij de confiscatie van zijn goederen en spant een proces aan tegen de stad Haarlem en de staten van Holland. Na een langdurig

22 NHA. Stads/ Klooster Archief Haarlem, kast 32-134.14.2 en Klooster Archief inv. 995.
23 NHA. Stads/ Klooster Archief Haarlem, kast 32-134.14.6, Schepenrol Velsen, inv. nr. 929.

proces wordt de Sint Jans orde in het gelijk gesteld en ontvangt van de staten van Holland een schade vergoeding van 150.000 gulden.

In 1612 werd de eerste kaart gemaakt van de zes delen of blokken in de Adrichemmer tienden. Het klooster zal hiervoor opdracht gegeven hebben om hun bezittingen vast te leggen.[24]

Links onder het midden is de kerk in Velsen weergegeven, met daarlangs naar boven het tracé van de Engelmundusbeek. Links bovenaan wordt een kleine concentratie van huizen en of boerderijen weergegeven die staan ter hoogte van het huidige IJmuiden. Deze huizen of boerderijen kunnen de opvolgers zijn van de door verstuiving verdreven villa Adrichem. Bovenaan de Aercummer of Adrichemmerduinen. Rechts het tracé van de Scheibeek die de grens vormt tussen Beverwijk en Velsen. Onderaan het Wijkermeer.

De plannen om een kanaal te graven rechtstreeks van Amsterdam naar zee zijn al oud. In 1634 brengen een aantal hoogheemraden en hoofdingelanden van Rijnland een bezoek aan de Breesaap met het oog op een doorgraving van Holland op zijn Smalst. In hun rapportage schrijven zij:

> *"voorts de Bresaep deur tot op het strangh van de Noort See, alaer bevonden werde, dat seeckere geul of water-relle gelegen was, daerdoor 't water van de landen in de Bresaep lopende ende affvloijende was, tusschen de duijnen deur, over 't voorschreven strangh, tot in de Noort See, sijnde alle de voorschreven landen, clingen ende geesten in de voorschreven Bresaep meest deurgaans van eene eenparige middelbare hoochte, geen of weijnich uitsteeckende hoogte van dingen ofte santduijnen daarin wesende".*

Met andere woorden: de Breesaap was niet hoog en kon zich lenen voor een doorgraving. Hij bestond voor een deel uit laag duin en waterde af op de Noordzee.

Maar het zou nog meer dan twee eeuwen duren voor dat er een kanaal door Holland op zijn Smalst gegraven werd. In 1642 volgde de -voorzover tot nu toe bekend- eerste beschrijving van de blokken in een akte van verpachting. De heren burgemeesters van de stad Haarlem verpachtten voor 5/6 deel en Juffrouw Elisabeth van Zuijlen (de vrouw van Jan van der Does) voor 1/6 deel de Adrichemmer korentienden in Velsen die lagen tussen de Sint Engelmundusbeek en de banscheiding van de Wijck (Beverwijk) en die strekten van het meer tot aan het duin.

De zes blokken werden als volgt omschreven:

1 *van de banscheiding van Beverwijk tot aan de sloot van de Auwelsweide en het Kerkenland van Beverwijk.*
2 *tot aan de Schilpweg.*
3 *tot aan de Droogbeek.*
5 *tot aan de Groenelaan.*
6 *tot aan de Hooggeester tienden (die beginnen bij de Engelmundusbeek).*

In de archieven van het klooster en van de stad Haarlem kunnen we de verpachting volgen tot in de 18e eeuw. Nog steeds zijn dan de Breesapertienden en de Adrichemmer tienden voor 5/6 deel in leen bij de burgemeesters van Haarlem. Het andere 1/6 deel van de Adrichemmer tienden is dan in leen bij Dirk van der Does als momboir *(gemachtigde)* van Anna van der Does of Dussen en de erfgenamen van juffrouw Elisabeth van Zuijlen.[25] Over het recht om de tienden te innen wordt verponding (belasting) geheven. In het verpondingsregister wordt vermeld onder de tienden; de Breesaeptient, de Adrichemmer of Commandeurstient 5/6 deel en de Adrichemmertient voor de heer van Nieuwenoorts 1/6 deel. Met de laatse wordt Carel Hieronymus baron von Inn-und Kniphausen bedoeld.[26] Zoals eerder vermeld verkocht hij als man van Anna van der Does in 1660 het 1/6 deel als een onsterfelijk erfleen aan de burgemeesters van Haarlem. Daardoor kwamen die in het bezit van alle zes de delen of blokken van de Adrichemmer tienden en de Breesaper tienden. Zij bleven deze tienden verpachten tot 1726. In dat jaar verkochten zij de Adrichemmer en Breesaper tienden en de tienden in Heemskerk,

---

24 Copray Marjan.
Amersfoort J.P., *Een oud plan van doorgraving van Holland op zijn Smalst*, Tijdschrift van het Kon. Instituut van Ingenieurs 1872-1873, 3e aflevering.
Gerutti Wim, *Van Commanderij van Sint-Jan tot Noord-Hollands Archief*, Haarlem, 2007 p. 190-194
25 NHA. Stads/ Klooster Archief Haarlem, kast 32-134.14.2.
26 NHA. Ambachtsbestuur van Velsen, inv. nr. 122.

Historisch Genootschap MG Midden-Kennemerland

Afbeelding 9
De Adrichemmer tiend van de Commanderije van Sint Jans heeren tot Haerlem in weergegeven in een deel van de topografische kaart van Velsen. Door J. Morren in de kaart van de Topografische Dienst Velsen, uitgave 1983.

die zij ook in leen hebben, aan Cornelius Sijlvius die burgemeester is in Haarlem. De beschrijving is als volgt:[27]

De koorn en Vlastiende gelegen in de banne van Heemskerk.
De Adrichemmer Koorn-Tienden, gelegen in den banne van Velsen, tusschen de Ongelmoesebeeck (Sint Engelmundusbeek) ende landscheijdinge van Wijck, streckende van de Meer tot aent Duijn, verdeelt in ses blocken soo die jaerlijks zijn verpacht, leenroerigh aen den Huijse van Nieuwenrode (Nijenrode) en Breukelen in de Leenbrief gemelt, een sesdepart van de Air-ofte Oir-Koorntienden; item de Bresaper Koorn-Tienden, gelegen in den banne van Velsen, alsmede de Tienden van de boonen en Erten over het geheele district beijde jaerlijcks in een Blok zijnde verpacht.
De inkomsten uit de tienden worden aangeslagen in de verponding.
De blokken:
Eerste Block beginnende van de Banscheijdinge van Beverwijck tot aen de sloot van Auwels, beijde in Kerkenland.
Tweede Block van de voorz. Scheijdinge tot aen de Schelpwegh.
Derde Block van de voorz. Scheijdinge tot aen de Laddersbeeck.
Vierde Block van de Laddersbeeck en Scheijd tot aen de Droogh-beeck.
Vijfde Block van het Scheijd tot aen de Groote Laen (voorheen Groenelaan).
Sesde Block van het voorz. Scheijd tot aen de Hoog-geester-tienden (de Engelmundusbeek).
De Bresaper Koorn-Tienden, gelegen in den banne van Velsen.
De tienden vande Boonen en Erten over het geheele district.
Cornelius Sijlvius betaalt 2.800,- gulden voor de tienden.

Afbeelding 10
Het gebied van de Breesaper en Adrichemmer tienden rond 1729. Gedeelte van de kaart van Kennmerland, ontleend aan M. Brouerius van Nidek. Het Zegepralent Kennemerlant, Amsterdam, 1718-1732.

27 NHA. Stads/ Klooster Archief Haarlem, kast 32-134.4.4. en ORA. Velsen inv. nr. 967 fo. 135r.

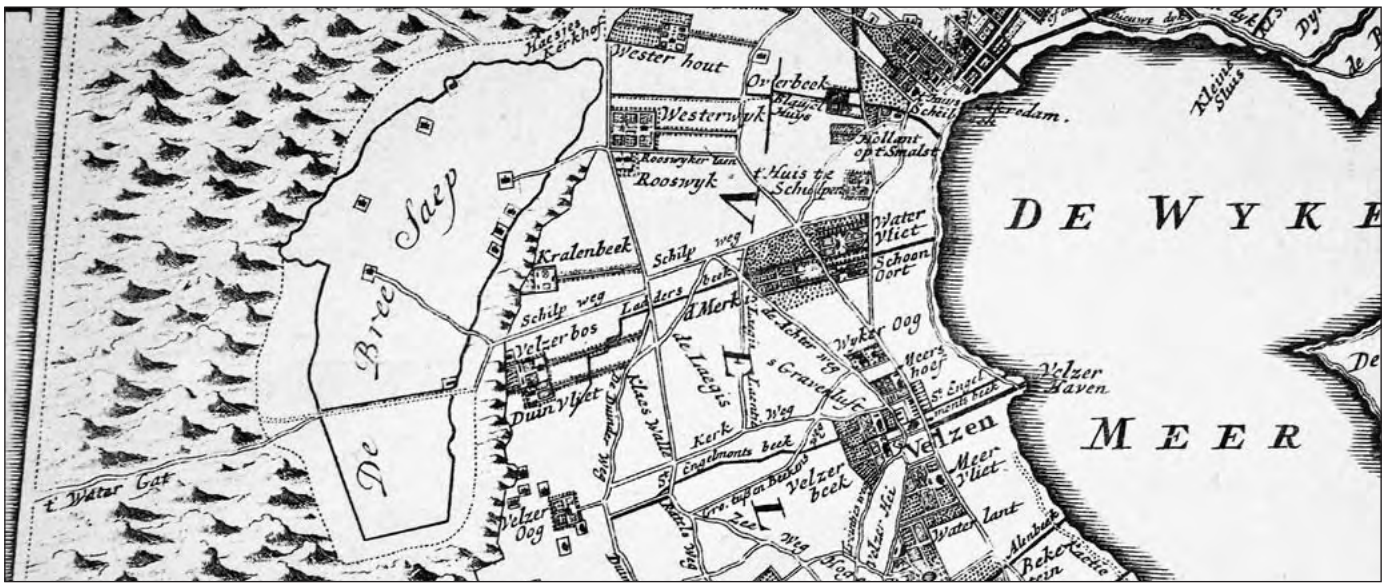

Of Cornelis Sylvius de verwachte opbrengst kreeg uit zijn investering is sterk te betwijfelen. In de tweede helft van de 17e eeuw werden er, veelal door de rijke Amsterdammers, steeds meer zomerverblijven gesticht in het gebied van de Adrichemmer tienden. Rond 1729 was het aantal zomerverblijven in het gebied op een hoogtepunt. Daarna volgde nog de uitbreiding van de tuinen en bossen bij deze zomerverblijven. Hierdoor nam het landbouwareaal steeds verder af en daardoor liepen de opbrengsten in de blokken steeds meer terug. Toch bleven de eigenaren tot in de 19e eeuw de blokken verpachten.

Afbeelding 11
Het Huis te Manpad aan de Heerenweg in Heemstede. Foto: J. Morren 1989.

Na het overlijden van Cornelius Sylvius gingen de tienden over naar zijn vrouw Maria Verhamme. Zij verpachtte de tienden. De verpachting van de Adrichemmertienden werd in 1755 als volgt vermeld in een notariële akte:

> *Verpachting van de jaar oogst 1755 van de Adricummer koorntienden met de tienden van aardappelen of aardperen, mitsgaders de orreten* (erwten) *en boonen in en onder dezelve gehoorende gelegen onder Velsen aan diverse personen voor de somme van ƒ 163,-.*

Het is een oude tiende die in de verponding aangeslagen is voor 147 gulden en 3 stuivers.
Uit deze akte blijkt dat de eigenaar van de tiende nog steeds verponding moest betalen over het recht van de inning van de tienden. De netto opbrengst van circa 6 gulden was niet groot.

Maria overleed in 1757. Daarna gingen de tienden over naar haar dochter Margaretha. Uit haar huwelijk met David van Lennep zijn zeven kinderen voortgekomen. Hiervan overleden er vijf op jeugdige leeftijd. David hertrouwde in 1764 met Magdalena van Teylingen die al overleed in het jaar van hun huwelijk. In 1767 trad David voor de derde keer in huwelijk, met Maria Machteld van Sypesteyn. David was ondermeer raad en schepen van de stad Haarlem en woonde op het Huis te Manpad in Heemstede en een huis in Haarlem. Eerder was hij eigenaar van de buitenplaats Vaart en Duin bij Bloemendaal en Groenendaal bij Heemstede.

David overleed in 1771 op het Huis te Manpad en werd begraven in de Grote Kerk te Haarlem. Zijn vrouw overleed in 1774. Zijn broer Jacob Cornelis erfde het huis in Haarlem. Hun zoon Cornelis erfde het Huis te Manpad en de Adrichemmer en Breesapertienden. Cornelis trouwde met Cornelia Henriëtte van de Poll. Zij woonden in een huis aan de Herengracht in Amsterdam en gebruikten het Huis te Manpad als zomerverblijf. Hij was ondermeer raad en schepen van Amsterdam. Tijdens de overheersing door de Fransen bekleedde hij diverse functies, onder meer bij het Wetgevend Lichaam. Maar in deze functies voelde hij zich niet thuis. Na 1811 wijde hij zijn aandacht aan de mede door hem opgerichte Kweekschool voor de Zeevaart en aan het curatorschap van het Athenuem Illustre. Hij en zijn dochter Sara Henrietta Margaretha overleden in 1813. Zijn vrouw en zijn zonen David Jacob en

	PACHTER 1819		PACHTER 1826		PACHTER 1843	
1 ste blok	Jan van Zadel	ƒ 13,–	Albertus v.d. Berg	ƒ 2,50	Dirk Meland Langeveld	ƒ 1,50
2 de blok	Jan van Zadel	ƒ 69,–	Albertus v.d. Berg	ƒ 33,–	Abraham Wageman	ƒ 55,–
3 de blok	Jan van Zadel	ƒ 35,–	Sijbert Kors	ƒ 27,–	niemand	
4 de blok	Sijbert Kors	ƒ 71,–	Sijbert Kors	ƒ 15,–	Gerrit Rutte	ƒ 23,–
5 de blok	Jan van Zadel	ƒ 100,–	Simon Heijstek	ƒ 6,–	Jan Caspers Alders	ƒ 2,–
6 de blok	Jacob Duin	ƒ 120,–	Jan Caspers	ƒ 16,–	Dirk Graman	ƒ 53,–
Erwten en bonen over de 6 blokken	Klaas Min	ƒ 23,–	Jan Sonneveld	ƒ 14,–	Dirk Graman	ƒ 4,–
Breesaper tienden	Barend Koolhof	ƒ 395,–	Cornelis Swanenburg	ƒ163,–	niemand	
Erwten en bonen over de Breesaap	Barend Koolhof	ƒ 19,–	A. Wagenaar	ƒ 5,–	niemand	
TOTAAL		ƒ 845,–		ƒ 281,50		ƒ 134,50

Cornelius Silvius erfden ondermeer de Breesaper- en Adrichemmertienden.[28] Zijn weduwe verpachtte de tienden mede namens de overige erfgenamen in 1817.

Dit werd in een notariële akte als volgt vastgelegd:

Ten verzoeke van Cornelia Henriette van de Poll weduwe van Cornelis van Lennep.
Verpachting in publieke veiling van de Accummer koorntiende gelegen tussen de Engelmoenschebeek en de banscheiding van Wijk voor de Meer tot aan het duin en de Breesaper Koorntiende, alsmede de tienden van de aardappelen, boonen en erwten over de voorschreve beide tienden.[29]

Arcummertiende		
1 ste blok	*koper Jan van Sadel*	*ƒ 1,75*
2 de blok	*koper Sijb Kors*	*ƒ 1,15*
3 de blok	*koper Jan van Sadel*	*ƒ 44,-*
4 de blok	*koper Jan van Sadel*	*ƒ 177,-*
5 de blok	*koper Hendrik Slot*	*ƒ 125,-*
6 de blok	*koper Sijb Kors*	*ƒ 123,-*
De erwten en boonen over de 6 blokken,	*koper Klaas Min*	*ƒ 52,-*
De Breesaper koorntiend,	*koper Gerrit Schouten*	*ƒ 546,-*
De erwten en boonen over de Breesaap,	*koper Barend Assies*	*ƒ 32,-*

Totaal ƒ 1215,75

We zien dat verpachtingssom per blok aanzienlijk verschilde. Dit zal te maken hebben met de hoeveelheden land die in de blokken nog beschikbaar waren voor de landbouw.

De Meerweiden konden voor een deel niet meegeteld worden omdat daar hoofdzakelijk weiland lag. In de eerste twee blokken lagen de hofsteden of zomerverblijven Rooswijck, Beecksangh, het voormalige Blauwselhuijs en een deel van Schulpen. Er tussenin was nog een klein aantal percelen beschikbaar als bouwland. Dit verklaart het lage pachtbedrag.

In blok drie lag de hofstede Kralenberg en delen van Watervliet en Velserbosch. Daar tussenin lag nog een aantal percelen bouwland waardoor de pacht hier wat hoger lag dan in de twee eerste blokken. In het vierde blok lagen enkele grote percelen bouwland in de Meerweiden. De rest werd voornamelijk ingenomen door delen van de hofsteden Watervliet en Velserbosch. De grote percelen bouwland in de Meerweiden gaven een hoge pachtwaarde aan dit blok. In de twee laatste blokken lagen delen van de hofsteden Watervliet en Velserbosch, Meerzicht, Wijkeroog en Meershoef. Maar ten westen van de drie genoemde hofsteden lag een aantal percelen bouwland waardoor de pachtsom dan ook hoog is.

Om een beeld te krijgen van de verpachtingsopbrengst van de blokken in een aantal opvolgende jaren is hieronder een overzicht opgenomen. We zien daarin dat de inkomsten gemiddeld door de jaren afnemen.

PACHTER 1850		PACHTER 1856		PACHTER 1863		PACHTER 1870	
Jan Caspers Alders	ƒ 1,50	Sijmen Mooij	ƒ 3,–	Andries van Zadel	ƒ 65,–	Dirk Langeveld	ƒ 2,–
Andries van Zadel	ƒ 28,–	Andries van Zadel	ƒ 49,–	Andries van Zadel	ƒ 65,–	Dirk Langeveld	ƒ40,–
niemand		niemand		niemand		niemand	
Wed. Gerrit Rutte	ƒ 23,–	Arie Machiel Janse	ƒ 36,–	Arie Swanenburg	ƒ 16,–	Pieter en Gerrit Landman	ƒ 3,–
Jan Caspers Alders	ƒ 1,50	Jan Oudendijk	ƒ 7,–	Andries van Zadel	ƒ 19,–	Pieter en Gerrit Landman	ƒ 2,–
Dirk Graman	ƒ 35,–	Andries van Zadel	ƒ 81,–	Jan Gerrits	ƒ 27,–	Pieter en Gerrit Landman	ƒ 16,–
niemand		Jan Heijstek	ƒ 23,–	Jan Grapendaal	ƒ 18,–	niemand	
niemand		*niet meer genoemd*		*niet meer genoemd*		*niet meer genoemd*	
niemand		*niet meer genoemd*		*niet meer genoemd*		*niet meer genoemd*	
	ƒ 89,–		ƒ 199,–		ƒ 210,–		ƒ63,–

28 Het Nederlands Patriciaat, 9e jaargang 496, 's Gravenhage 1918, p. 235.
NHA. Notarieel archief Velsen, inv. nr. 8 akte 81 en Velsen, N.V. Maatschappij de Breesaap 1812-1914, doos IV inv. nr. 66.
Joustra Barbara, *Het Huis te Manpad*, Alphen aan den Rijn 2003 p. 84 t/m 87 en 101 t/m 117.

29 NHA. Notarieel archief Velsen, inv. nr 18 akte 55.

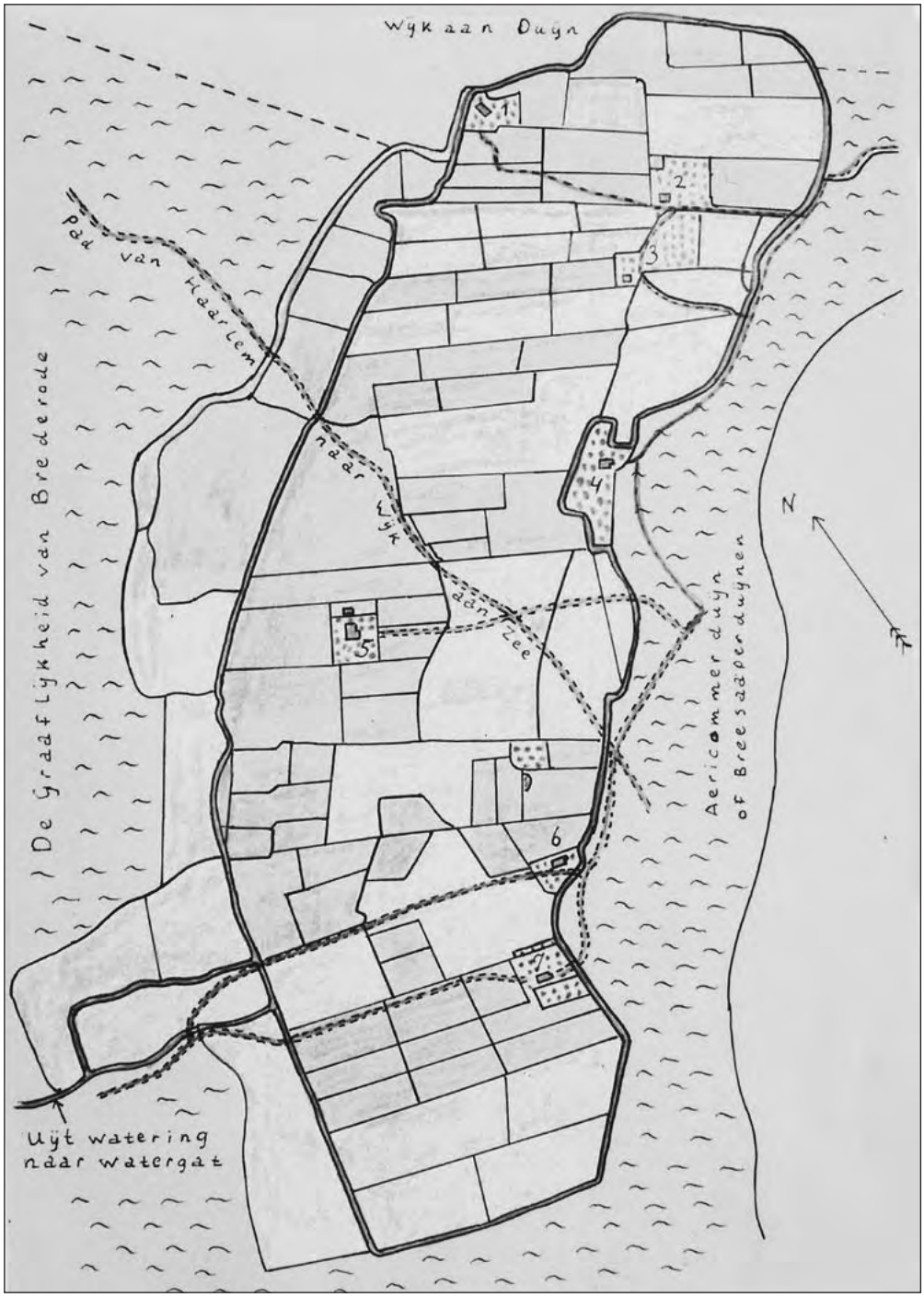

Afbeelding 12
De Breesaap in 1784. J. Morren, naar de kaart voor den weledele Heer Mr. Hoeufft door P. Soetlief, gekopieerd naar een kaart uit 1609. Origineel, Rijksarchief in Noord-Holland, Provinciale Atlas. De duinpercelen zijn licht van kleur, bouw- of akkerlanden en de weilanden zijn donker van kleur en het bos en de boomgaarden zijn gestippeld.

De boerderijen:
1 De Windhond
2 Boschlust
3 Weltevreden
4 Schapenlust
5 Onrust
6 De Nieuwe landbouw
7 Kalkoven

Belangrijke voorwaarden die voorkomen in de pachtakten rond 1843 zijn;

"De eigenaars der landen welke met de tienden zijn belast zullen ingevolge besluit van 21-10-1811, het recht hebben één vijfde deel der tienden te mogen afhouden, en wordt mitsdien één vijfde deel minder verpacht als van ouds".

"De tiendpachters zullen niet eerder vermogen te tienden dan wanneer de eigenaar gereed is om zijn zaad van het veld huiswaards te halen, waarom hij daags te vooren door den eigenaar zal moeten worden ondericht".

"De tiend pachter zal vermogen het zaad te tienden van de bovenste, middelste of de schoof ter zijde, doch de eerste schoof uit den hoop nemende gehouden zijn alle volgende schoven met die der eerste schoof uit de hoop te nemen die op het veld staan, doch omtrent het heffen van de tienden der aardappelen, zal even als bij andere tiend verpachtingen plaats heeft, en tot zoo lang als niet anders zal bevolen worden, voor tiendregt worden geheven en ontvangen vijftig cent voor ieder veertien roeden negentig ellen land, de mindere maat voor een geheel te rekenen".

In de akten wordt vermeld in welke gebieden van het blok geen tiende geheven kon worden, het gaat daarbij om de gronden waarop hofsteden lagen. Dit wisselde per jaar. Mogelijk had de eigenaar van de hofstede zelf een regeling getroffen met de eigenaar van de tienden. Vooral de hofsteden Velserbosch en Kraalenberg zijn regelmatig uitgezonderd van de tiendplicht.

De beroepen die de pachters uitoefenden waren: landman, bakker, tapper, boerin en werkman.[30] Het waren dus middenstanders, boeren of soms een eenvoudige werkman die met relatief lage pachtsommen probeerden een geldelijk graantje mee te pikken door het pachten van de tienden. De eigenaar hoefde zich niet druk te maken over de inning, hij ontvangt uit de pacht een vaststaand bedrag dat was vastgelegd in een notariële akte. Tevens stelde hij de tiendregels vast waarmee hij probeerde te voorkomen dat hij betrokken zou worden in een twist over de inning van de tienden. Alleen de pachter moest zien de tiendbedragen te ontvangen door op de juiste manier en op de goede tijd de tiend bij de oogst vast te stellen.

De verpachting van de tienden vond altijd plaats in de maand juli. Hierdoor kon een kandidaatpachter vantevoren weten hoeveel de oogst in dat jaar ongeveer zou gaan opbrengen en daarmee bepalen wat hij kon bieden voor de tienden. Door de jaren heen zien we de pachtbedragen per blok schommelen. Dit zal veroorzaakt zijn door de te verwachten opbrengst van de oogst en de mogelijkheiden om op de landen binnen de hofsteden tienden te kunnen innen. Duidelijk is wel dat de totale verpachtingsopbrengsten per jaar terugliepen.

Cornelia Henriëtta van de Poll overleed in 1827. De tienden gingen over naar haar zoon David Jacob van Lennep. Hij was onder meer adviseur voor het Hof van Holland, professor in de geschiedkunde, welsprekendheid, oudheden, Griekse en Latijnse talen aan het Atheneum Illustre te Amsterdam en lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland. Ook hij gebruikte het Huis te Manpad als zomerverblijf en woonde aan de Keizersgracht en later aan de Herengracht te Amsterdam. Hij was eerst getrouwd met Cornelia Christina van Orsoy, die overleed in 1816. In 1819 trouwde hij weer met Anna Catharina van de Poll die een dochter is van Jan van de Poll die het nabij liggende Ipenrode gebruikte als zomerverblijf.

David Jacob van Lennep ging de tienden gezamenlijk met Jonkheer Willem Boreel van Hogelanden aanbieden voor verpachting. Zij zullen dit gedaan hebben om notaris kosten uit te sparen.[31] De laatste verpachtte de Hogergeester-, Arregeester-, Hofgeester- en Brederodertienden die lagen in Velsen.

In 1840 kreeg Van Lennep te maken met een geschil over de betaling van de Breesaper tienden. Jacobus Stuart en Clement Lens, die eigenaar waren van de Breesaap, weigerden met hun pachters om de Breesaper tienden te betalen. De twee eigenaren waren bezig om de gehele Breesaap te verkavelen en met de ontginning om die geschikt te maken voor grootschaliger boerenbedrijven. Deze bedrijven zouden voornamelijk actief worden in de landbouw maar ook in de veehouderij. David Jacob van Lennep spande hierna een rechtzaak aan bij de rechtbank in Haarlem en klaagde de twee eigenaren van de Breesaap aan om alsnog de betaling van de tienden af te dwingen. Door de twee eigenaren werd erkend dat David Jacob eigenaar was van de Breesaper tienden maar zij wilden niet betalen omdat zij stelden dat de gronden in de Breesaap nooit bebouwd zijn geweest. Hoe zij dit onderbouwden wordt uit hun verklaring niet duidelijk. Wel is het zo dat in het verleden een deel van de gronden bebouwd was met gewassen, het overige deel niet. Bij de verkaveling en de ontginning is het oude percelen-patroon geheel verdwenen en zijn de oude, met gewas bebouwde percelen niet meer te herkennen in het landschap. Dus voor een deel was er inderdaad sprake van percelen die vroeger ten dele of in het geheel niet bebouwd waren geweest met gewas.

De rechtbank kwam na een uitvoerig betoog tot de conclusie dat de percelen "*opnieuw toegemaakt zijn*" en niet meer gerekend kunnen worden tot de percelen zoals die waren in de tijd dat die in bezit waren van de burgemeesters van Haarlem. Ook kon er geen sprake van zijn dat er novale tienden zouden worden geheven omdat die van oudsher alleen via speciaal recht werden geheven en dat was nu voor de Breesaap niet het geval.

---

30 NHA. Notarieel archief Velsen, inv. nr. 19 akte 35, inv. nr. 27 akte 20, inv. nr. 29 akte 132, inv. nr. 63 akte 44, inv. nr. 72 akte 47, inv. nr. 79 akte 54, inv. nr. 88 akte 68 en inv. nr. 98 akte 63. Velsen, N.V. Maatschappij de Breesaap 1812-1914, doos IV inv. nr. 66.

31 Nederlands Patriciaat, 9e jaargang 496, 's Gravenhage, p. 235 en 236.
Copray Marjan, p. 118 t/m 129.
NHA. Notarieel archief Velsen, inv. nr. 63 akte 44, inv. nr. 67 akte 75, inv. nr. 72 akte 47 en inv. nr. 77 akte 54. Velsen, N.V. Maatschappij de Breesaap 1812-1914, doos IV inv. nr. 66.

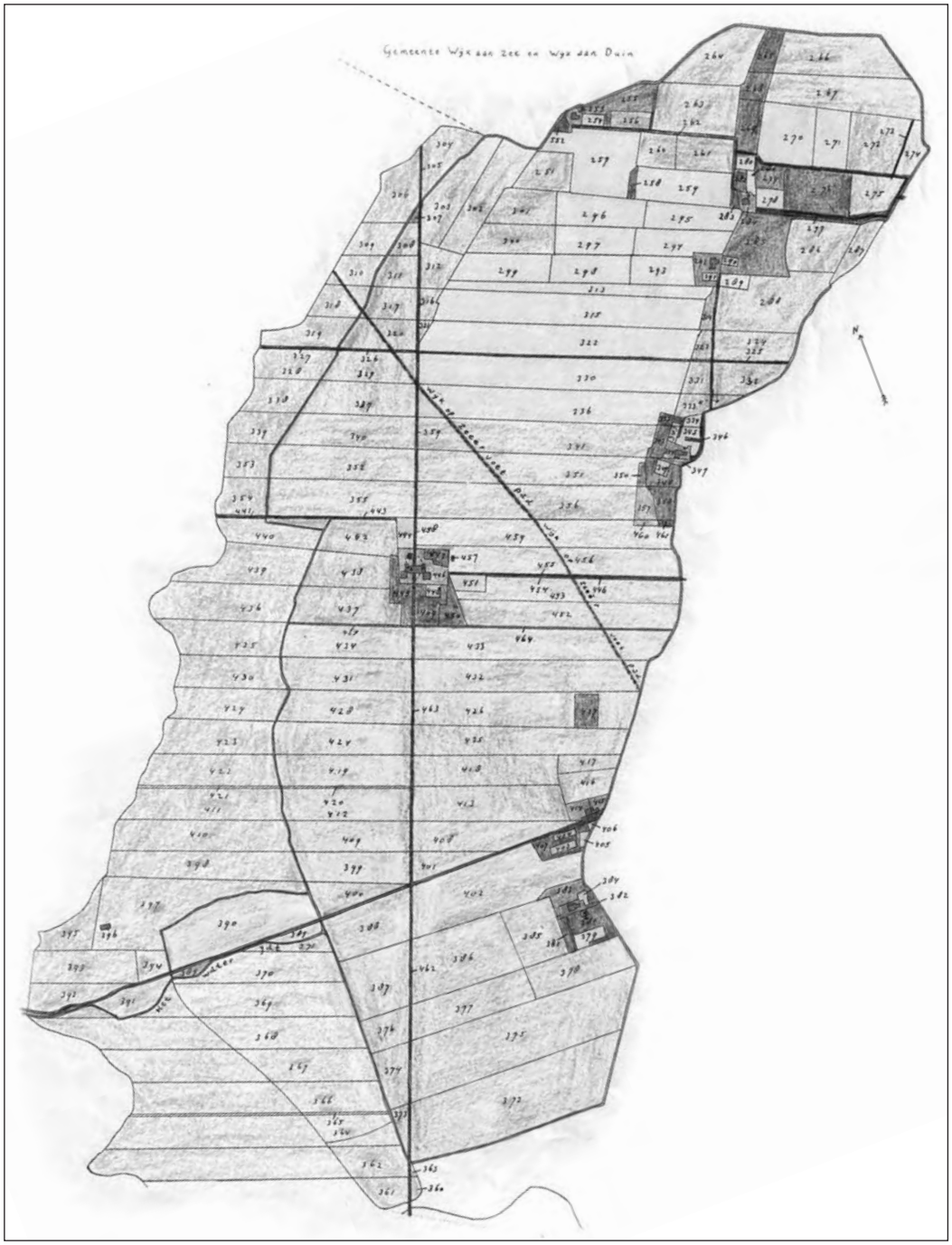

Afbeelding 13
De Breesaap na de herverkaveling, in 1850. J. Morren, naar het kadastrale minuutplan door E.L. Waart. Foto Archiefdienst voor Kennemerland, Kennemer Atlas.

Op het omslag van dit Ledenbulletin is deze kaart verkleind afgebeeld. Het grondgebruik is daarop in kleur aangegeven:

Geel: duin
Bruin: landbouwgrond
Donker groen: bos
Lichtgroen: weiland of tuin
Oranje: erf

Novale tienden waren tienden die geheven werden vóór de oogst, op percelen die voor het eerst ontgonnen waren. Zo waren er ook nog de Spring-tienden, die werden geheven op voor het eerst ontgonnen percelen die lagen tussen blokken van oude tienden. De rechtbank haalde dit in het geheel niet aan en ging er dus van uit dat het niet om Spring-tienden ging. Uiteindelijk kwam de rechtbank tot de uitspraak: "*Overwegende, dat, overeenkomstig deze rechtsbeginselen, aan de eischer* (David Jacobus van Lennep) *zijne vordering tot het heffen van novale tienden van, in de Breesaap gelegene, gronden, welke door gedaagden voor het eerst zijn bebouwd geworden, moet worden ontzegt*".

David Jacobus van Lennep verloor dus het proces en moest ook de proceskosten betalen. Hij kon in de toekomst de heffing van de Breesaper tienden voor een groot gedeelte van het gebied vergeten. Dat was alleen nog mogelijk in die delen van de Breesaap die van oudsher ontgonnen waren.

Als we kaarten van de Breesaap in ogenschouw nemen uit 1784 en 1850 is de bepaling hiervan door de radicale herverkaveling zeer moeilijk. De familie Van Lennep verpachtte in 1844 en 1845 de Breesaper tienden niet.[32] David Jacob probeerde in 1850 de Breesaper tienden nog te verpachten, maar

32 NHA. Archief van de arrondissementrechtbank te Haarlem 1838-1939, toegangs nr. 452 inv. nr. 500 en 501.
NHA. Notarieel archief Velsen, inv. nr.65 akte 60 en inv. nr 67 akte 75.

Afbeelding 14
Het noord oostelijk deel van de Breesaap in 1923.
Foto privé verzameling J. v.d. Linden Velsen-Noord.

er was toen geen belangstelling voor. David Jacob van Lennep overleed in 1853 en zijn vrouw in 1860. Hun oudste zoon Jacob van Lennep erfde de Adrichemmer tienden. Het Huis te Manpad ging naar zijn jongste broer Aernout. Jacob was Rijks advocaat te Amsterdam, lid van de Tweede Kamer en letterkundige. Hij was getrouwd met Jonkvrouw Heriëtta Sophia Wilemina Roëll. Hij verpachtte nog wel de Adrichemmer tienden maar de Breesaper tienden werden niet meer genoemd. De familie van Lennep zag er geen heil meer in om de Breesaper tienden te verpachten. Jacob overleed in 1868 en zijn vrouw in 1870. De erfgenamen verpachtten de Adrichemmer tienden nog in 1870. De opbrengst was als volgt:[33]

	Pachter	
1ste blok	Dirk Langeveld, broodbakker wonend te Velsen	*ƒ* 2,-
2de blok	Dirk Langeveld	*ƒ* 40,-
3de blok	niet geveild.	
4de blok	Pieter en Gerrit Landman wonend te Velsen	*ƒ* 3,-
5de blok	Pieter en Gerrit Landman	*ƒ* 2,-
6de blok	Pieter en Gerrit Landman	*ƒ* 18,-
		Totaal *ƒ* 65,-

De erwten- en boon tienden werden niet geveild.

Uit dit overzicht blijkt dat de verpachtingsinkomsten uit de Adrichemmer tienden gering waren geworden. Hierna is er in de archieven geen verpachting meer te vinden; de erven van Lennep zullen er geen heil meer in hebben gezien om de Adrichemmer tienden te verpachten.

Nog eenmaal komen de Breesapertienden ter sprake in 1881. De grond van de Breesaap is dan voor een deel in bezit van de heren A.J. Bik en J.W. Arnold. Zij hebben in dat jaar juridische informatie ingewonnen over de Breesapertienden om gerechtelijke procedures te voorkomen. De zaak rond de Breesapertienden speelt dan nog steeds. In de informatie wordt uit het vonnis van de rechtzaak uit 1839-1839 vermeld:

- Dat professor van Lennep eigenaar is van de Breesaper Koorntienden.
- Dat hem van nieuw ontgonnen of novaal land dat in de Breesaap ligt de tienden geweigerd kunnen worden.

In deze rechtzaak is onbeslist gebleven of de duinen aan de Breesaper tienden zijn onderworpen. Het gaat hierbij dan om duinen die door de Domeinen beheerd worden.[34]
Hierna wordt het stil rond de oudst bekende tienden in Velsen die ongeveer elf eeuwen lang werden geïnd.

---

33 Nederlands Patriciaat, 9e jaargang 496, 's Gravenhage, p. 236.
Copray Marjan, p. 130.
HA. Notarieel archief Velsen, inv. nr. 72 akte 47, inv. nr. 77 akte 54, inv. nr. 78 akte 57, inv. nr. 79 akte 54, inv. nr. 86 akte 68, inv. nr. 88 akte 68 en inv. nr. 98 akte 63.

34 NHA. Velsen, N.V. Maatschappij de Breesaap 1812-1914, doos IV inv. nr. 66.

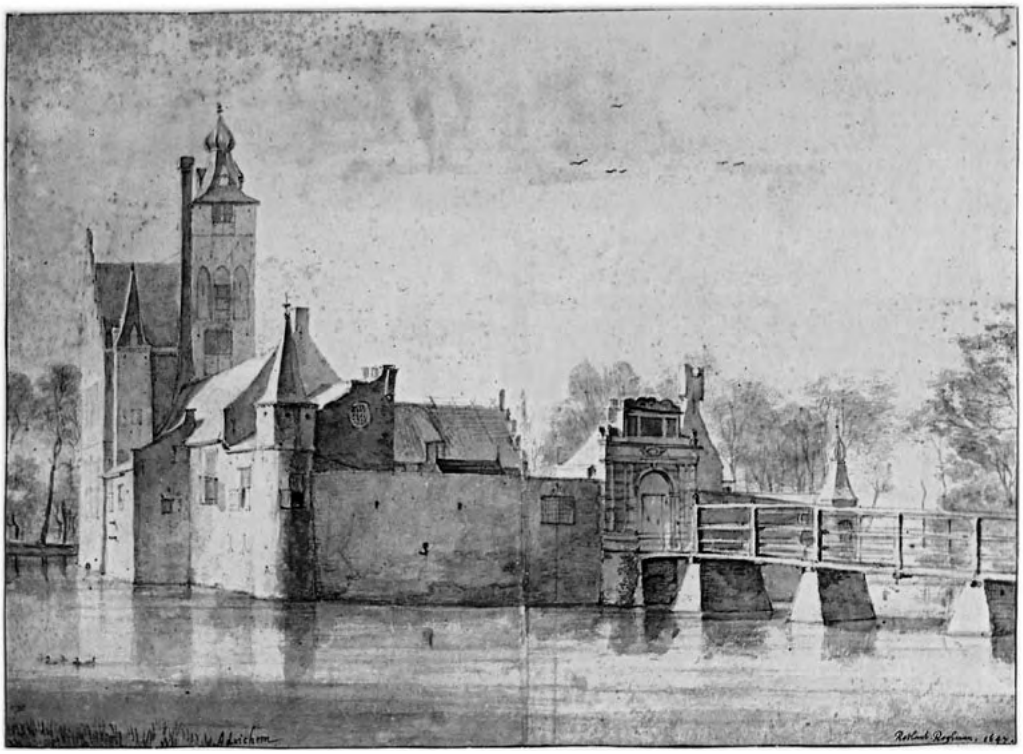

Afbeelding 15
Kasteel Adrichem in 1647.
Tekening door R. Roghman.

Het eigendom van de gronden waarop de tienden geheven werden

Bij de schenking van Karel Martel van de villa Adrichem aan Willibrord zal zowel het landbezit als de tienden begrepen zijn. Maar nadat de villa door de graaf van Holland is genaast zijn het landbezit en de tienden gescheiden door de graaf en apart in leen gegeven. Het is niet bekend waneer dit gebeurd is. We gaan eerst op Adrichem in en daarna op de Breesaap dat oorspronkelijk bij Adrichem behoorde.

Willem, de tweede heer van Brederode, had een zoon (mogelijk een bastaard) die de naam Florentius de Scoten had. Hij wordt vermeld in 1291 en is zich later Van Adrichem gaan noemen omdat hij met Adrichem beleend zal zijn. Hij trouwde met Brechta van Rolland. Florentius overleed in 1327 en Brechta in 1335. Hun zoon Nicolaas van Adrichem wordt vermeld in 1340 en hij was getrouwd met ene Geertrudis. Uit hun huwelijk kwam Florentius van Adrichem voort die in 1365 werd beleend met een huis in t' Vrijtgers bij Beverwijk. Dat was het ons bekende kasteel Adrichem dat lag ter hoogte van de huidige sportvelden ten noorden van de Sint Aagtendijk.[35]

De hiervoor genoemde Brechta van Rolland zal een lid zijn geweest van de familie Rolland die het huis Rolland bezat in Thetrode, het latere Overveen. Dit deel van Overveen hoort nu bij Haarlem en heeft de naam Ramplaankwartier. Later was er een Margriet van Rolland die trouwde met Willem Ramp. Zij nam het huis Rolland mee in haar huwelijk. Zij kregen een zoon, Enbert Ramp, die trouwde met Josina Dirks Schrevel. Hij was in het bezit van een hofstede die lag ten westen van het dorp Velsen, ten noorden van de Sint Engelmundusbeek, dus net binnen het gebied van de Adrichemmertienden. Zij kregen weer een zoon Dirk die trouwde met Catharina Adrichem Albertsdochter. De voornoemde hofstede is het latere Velserbeek. De familie Ramp had ook nog andere bezittingen in het gebied van Adrichem. Zo worden ondermeer Frederik en Pieter Ramp, die nazaten zijn van Engbert Ramp, rond 1600 genoemd als eigenaren van percelen land in Adrichem.[36]

Uit de voorgaande familielijn is op te maken dat het mogelijk is dat delen van het grondgebied in Adrichem via Brechta van Rolland in bezit zijn gekomen van de familie Ramp. Ook gaven de Brederode's vanuit de Middeleeuwen land in leen uit in het gebied van de Adrichemmer tienden. Twee leenpercelen lagen ter weerszijden van de Letterbeek, de latere Ladderbeek. Dit leen is bekend vanuit

35 Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie deel XII 1959 blz. 108 en 109.
36 NHA. ORA. Velsen, transport akten uit de 16e en 17e eeuw.

Historisch Genootschap MG Midden-Kennemerland

1460 en ging later behoren tot het grondgebied van de hofstede Watervliet.[37] Het merendeel van de percelen was al voor 1600 door de graven van Holland in eigendom gegeven aan particuliere eigenaren. Het is haast ondoenlijk om het zeer grote aantal eigenaren in Adrichem te volgen. Ten aanzien van de Breesaap ligt dit wat eenvoudiger.
We gaan terug naar de familie van Adrichem.

De Breesaap zal vallen onder het duingebied dat aan de heren van Velsen in leen is gegeven. Van Brederode wordt regelmatig vermeld dat hij de Breesaap in (onder)leen gaf. Over het in leen geven van het land is aanvankelijk weinig te vinden in de archieven. Een eerste gegeven dateert uit 1447. In dat jaar verpachtte Nikolaas of Claes van Adrichem 20 morgen land met een huis aan Pieter Pieterzoon. Nicolaas was de oudst bekende (onder)leenman van de Breesaap en hij was afkomstig uit het geslacht van Florentius Adrichem die het kasteel Adrichem in leen kreeg en later in eigendom had.

Nicolaas of Claes van Adrichem had een dochter Boudijn die getrouwd was met Willem van Assendelft. Boudijn zal het leen van de Breesaap meegenomen hebben in haar huwelijk met deze Willem. In 1466 beleende Reijnold, heer tot Brederode, zijn neef Willem van Assendelft met een stuk land bij het Adrichemmerduin genaamd De Breesaap. In de betreffende akte werd vastgelegd dat het leen na de dood van Willem zou overgaan naar zijn vrouw Boudijn Claesdochter van Adrichem. Willem overleed in 1467.

Maar hierna ging het leen van de Breesaap niet naar zijn weduwe Boudijn, want in 1468 ging de Breesaap over naar Claes van Assendelft.[38] Uit hem kwam voort een dochter Marie van Assendelft die trouwde met Johan van Matenesse. Zij nam als erfgename van haar vader in haar huwelijk onder andere de Breesaap en de daaruit komende pacht mee. De pacht beliep 14 pond en 3 stuivers per jaar.

De familie van Matenesse woonde op het kasteel Huis te Riviere bij Schiedam. Het kasteel stond aan het riviertje de Schie nabij de uitmonding in de Merwede. Uit het huwelijk van Johan en Maria kwamen drie zonen voort. Na het overlijden van Johan in 1523 ging de Breesaep over op zijn zoon Claes van Matenesse. Dit werd in 1547 nogmaals bevestigd toen Reynolt heer van Brederode Claes in 1547 beleende met de Breesaap. Deze bevestiging luidde als volgt:

Claes van Mathenesse

Reijnolt heer tot Brederode tot Vianen Burchggraeff tot Uijt-
recht, heer tot Haveraincourt ter ameijde (etc) Ridder van der oirde van den guldenvliese, doen te weten dat Claes vam Mathesse ons te kennen gegeven heeft dat juff: Marie van Assendelft sijn moeder, weduwe Jans van Mathenesse sijns vaders, hem gelegeert en de besproocken heeft t wilck sij doen mochte achtervolgende t' octroije haer bijder K:M: doen Coninck, en de huren man voors(ijde) tot brieffe verleent opten achsten dagh in october ao.- vijftien hondert negentien daer aff hij ons die copije getoont heeft, een stuck lants alsoe groot, ende clein als dat gelegen is in Noorthollandt in den ban van onse Kerspel van Velsen geheten die Breesaep t welck sij van ons te leen hielt, waerom wij tot sijn arnstelieke begeerte den voors(ijde) Claes van Mathenesse die voors(ijde) Bresape gelegen als voorn(oem)t behouden ons ende eenen ijgelijcken sijns rechts verleijdt, ende verleent hebben verlijen ende verleenen mit desen brieve, te houden van ons, en onsen erven, ende naecomelingen, hij, en sijne naecomelingen, tot eenen onversterfflijcken erfleen ende veheergewaden alst verschijnt mit een paar witter hantschoenen, ende alsoe erffelicken, hier waren bij aen, ende over Joost van Brederode. B: Gerijt van Sparnwoude, ende Ysbrant van Sparnwoude sijn soon, als leenmannen onser heerlicheijt van Brederode, ten oorconde van desen besegelen opten 4 dag januario 1547, naer het schrijven

s'Hoofs van Hollandt.

De opstallen van de boerderijen op de grond van de Breesaap waren veelal het eigendom van de boer zelf of van een eigenaar die opstallen aan de boer verpachtte. Toen Claes in 1566 overleed werd zijn zoon Jan of Johan van Matenesse beleend met de Breesaap door Hendrick van Brederode. In 1623 berustte het onderleen van de Breesaap nog steeds bij deze familie. In dit jaar verkocht Cornelis Cornelis alias Jonckheer, voormalig schepen in Velsen, zijn boerderij met alle "*platagien*" in de Bree-

37 NHA. Leen en Registerkamer van holland, toegangs nr. 1 inv. nr. 155 fo. 5r en 5 v, inv. nr. 153 fo. 43, inv. nr. 154 fo. 39, 55 en 57, en inv. nr. 155 fo. 6 en 16v.
ORA. Velsen, inv. 965 fo. 115r.

38 NHA. Klooster archief Haarlem, inv.nr. 5 deel 2 etiket 5-2 nr. 319-785 en Leen en Registerkamer van Holland toegans nr. 1 inv. nr. 153 fo. 7v en 70v.
Pruisers A.P., p. 132.

saap aan zijn schoonzoon Engel Hugen. De opstallen en "plantagien" staan op de grond van jonker Van Matenesse.[39] Toen Johan van Matenesse in 1624 overleed werd zijn nicht Maria van Matenesse beleend met de Breesaap. Nog het zelfde jaar ging het leen over naar Johan van Schagen, de zoon van Maria. Hoe het verder verliep met het leen van de Breesaap onder de familie van Schagen is nog niet duidelijk.

In 1649 overleed Wolvert van Brederode, de laatste heer van Brederode. Hij was ongehuwd waardoor de heerlijkheid Brederode, waaronder het kasteel en Velsen met zijn duinen inclusief de Breesaap, vervielen aan de Staten van Holland en West Friesland.[40] Die bleven de Breesaap in leen uitgeven aan de familie van Schagen. In het begin van de 18e eeuw was de Breesaap voor de helft in leen gegeven aan Anna van Sevender die getrouwd was of was geweest met Johann Frans van Beieren Schagen. De andere helft was in leen bij en Dirck Johannes baron van Stepraet heer van Loenersloot, Outcoop, Ter Aa etc. en Peter Reijnart baron van Stepraet heer van Doddendaal, Duistervoorde etc. Van Anna van Sevender ging de helft van het leen over naar Jacob Frederick baron van Schagen.

Inmiddels was het leen van de Breesaap komen te vallen onder de Domeinen van Holland. De beide baronnen Stepraet en baron van Schagen verkochten in 1719 de Breesaap en de Tichtiende in Velsen aan Jan of Johan Corver die in 1717 eigenaar was geworden van de hofstede Watervliet aan de Heerenwech in het huidige Velsen Noord. Hij was toen schepen in de stad Amsterdam en Meester knaap van Holland en West Friesland. Jan betaalde voor het geheel 10.500 gulden. Voor de verkoop van het leen werd toestemming gevraagd bij de heren stadhouders van Holland en de leenmannen van het huis Brederode. Jan kon niet lang genieten en profijt hebben van zijn bezit in Velsen want hij overleed in 1719. Zijn vrouw Sara Maria Trip overleed in 1721. Het bezit in Velsen ging over naar zijn broer Gerrit Corver, waaronder het leen van de Breesaap. Gerrit Corver was getrouwd met Maria Margaretha Munter. Zijn functies waren gecommitteerde in de Raad van Staten, raad, schepen en burgemeester van Amsterdam.

In 1722 werd de Ambachtsheerlijkheid Velsen door de Staten van Holland voor 25.000 gulden verkocht aan Gerrit Corver. Hierin waren begrepen het aanstellen van de Schout, schepenen, kerkmeesters, aalmoesmeesters, gaarders en andere personen.[41] Vanuit de tijd dat hij de Breesaap bezat is er meer bekend over de boerderijen die gestaan hebben in de Breesaap. We nemen dan ook de geschiedenis van het bezit van de Breesaap mee in de geschiedenis van de boerderijen in de Breesaap.

J. Morren, november 2006.

---

39 NHA. Leen en Registerkamer van Holland, toegangs nr. 1, inv. nr. 154 fo. 30 en 82v.
ORA. Velsen, inv. nr. 959 fo. 63v.
Doorninck P.N. van, Inventaris van eene verzameling Charters betrekking hebbende op de geslachten van der Does, Duvenvoorde, Mathenesse enz. Haarlem 1895, p. 12 en 164.
Hoek C. Repertorium op de gravelijke lenen te Matenesse en Schiedam, Ons voorgeslacht no. 355, 39e jaargang 1984, p. 595 en 596.
Rosman Siem, Scyedam, Leden bulletin Historische Vereniging Schiedam, 1998 nr. 2, p. 62.

40 Dek A.W.E., p. 142.
NHA. Leen en Registerkamer van Holland, toegangs nr. 1, inv. nr. 169 fo. 37.
NHA. Oud notarieel archief Haarlem, inv. nr. 149 fo. 230.
Kort J.C. Repertorium op de grafelijke lenen in Nootdorp 1313-1648, Ons voorgeslacht no. 342, 39e jaargang, september 1984 p. 430 en het repertorium op de grafelijke lenen te Matenesse en Schiedam, Ons voorgeslacht no. 345, 39e jaargang, december 1984 p. 595 en 596.

41 Morren J. *De hofstede Watervliet*, Ledenbulletin 28 van het Historisch Genootschap Midden-Kennemerland, Beverwijk 2004 p. 32.
NHA. Archief NV. Maatschappij de Breesaap 1812-1914, doos IV inv. nr. 66.
ORA, Velsen, inv.nr. 921 fo. 239 en 240